

INFO LGOG KRING TER HORST,
zeventiende jaargang, nummer 35, 13 september 2006
Een uitgave van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap
Kring Ter Horst.

INFO LGOG KRING TER HORST verschijnt tweemaal per jaar:
in februari/maart en september.

Oplage: 200 exemplaren

Uiterste inzenddata kopij: 1 februari en 15 augustus

Redactie: Yvonne Hermans-Cuppen en Wim Moorman

Redactieadres: Meterikseweg 153, 5961 CV Horst, telefoon (077) 398
1606, e-mail: wim.moorman@wanadoo.nl

INHOUD

Van de redactie	3
Marcel van den Munckhof, Bij de aanvang van een nieuw seizoen	4
Programma 2006-2007	6
Verslagen	8
Wim Moorman, Museum kantfabriek begint vorm te krijgen. Tien vragen aan Jan Janssen	17
Xavier van Dijk, Een verborgen schans bij Kaldenbroek in Lottum?	22
Wim Moorman, Nieuwe en aangekondigde publicaties	55
Bestuur LGOG Kring Ter Horst	60

VAN DE REDACTIE

Wie de exact een jaar geleden verschenen Info LGOG nummer 33 nog eens doorbladert, zal onmiddellijk opmerken dat er toen nogal wat onrust heerste over de dreigende verdwijning van cultuurhistorisch erfgoed in Horst aan de Maas. Nu, een jaar later, lijkt de toekomst er wat dat betreft weer wat zonniger uit te zien. Weliswaar moeten over de Horster centrumplannen nog een aantal belangrijke besluiten worden genomen, maar als de voortekenen niet bedriegen lijkt de politiek zich er terdege van bewust dat bij de besluitvorming niet alleen economische maar ook cultuurhistorische belangen in ogenschouw dienen te worden genomen. En waar twaalf maanden geleden nog grote twijfels bestonden over het voortbestaan van de Oudheidkamer en de kantfabriek, daar zijn nu de voorbereidingen voor de inrichting en vormgeving van een nieuw museum in de kantfabriek in volle gang, zoals blijkt uit het interview met Jan Janssen.

Ook in dit nummer gaan we door op de vorig jaar ingeslagen weg van meer verslagen en minder aankondigingen van activiteiten. Zo treft u verslagen aan van twee excursies en een lezing die in de afgelopen periode plaatsvonden. Wie hieraan niet voldoende heeft, verwijzen we graag naar de website van de kring, te vinden op het adres www.lgogterhorst.nl. Daar kunt u namelijk ook nog foto's bekijken van bijna alle activiteiten die de kring in het recente verleden heeft georganiseerd. Wellicht ten overvloede wijzen we u tenslotte ook nog maar eens op de website van het Historisch Educatief Platform: www.hephorst.nl. Die wordt regelmatig van nieuwe informatie voorzien. Een van de meest recente toevoegingen is een project over ziektes, bestemd voor de leerlingen van de hoogste groepen van de basisschool. Boordevol informatie, rijkelijk geïllustreerd en beslist niet alleen voor jeugdigen het lezen en bekijken waard!

Yvonne Hermans-Cuppen

Wim Moorman

BIJ DE AANVANG VAN EEN NIEUW SEIZOEN

Geachte leden van de Kring Ter Horst van het LGOG,

Een zomer met records, die hebben we de afgelopen maanden beleefd. Recordtemperaturen en een record aantal dagen dat de temperaturen zo hoog waren. En zo hoog als de temperaturen in juli waren, zo diep zijn ze gedaald aan het begin van de maand augustus! In de geschiedenisboeken zal deze zomer ongetwijfeld terug te vinden zijn bij het hoofdstukje “weer”. Dat geldt ook voor de politiek op het wereldtoneel en op landelijk toneel, hoewel we dan niet meer over records zullen spreken. De vele brandhaarden in de wereld – waar zelfs Nederland nog bij betrokken is – en de wisselingen en vooruitzichten op nationaal politiek vlak met verkiezingen en dergelijke in het najaar. En vlakbij zien we grote (of grootse?) plannen waarbij de cultureel-historische component vaak geofferd lijkt te worden voor commerciële en andere belangen ...

Het seizoen 2006-2007 van onze kring gaat echter rustig van start. Als eerste lezing staat een belofte van het bestuur gepland: de drukbezochte lezing van november 2005 over kastelen werd bijna geheel in beslag genomen door de kasteelheer van Lottum. Hij sprak vol verve over zijn domein en liet er foto's van zien; hij was zo enthousiast – en ook interessant – dat de andere spreker nauwelijks tijd over hield. Ter plekke is toen beloofd het tweede deel van de lezing meer ruimte en tijd te geven. Wat nu dus gaat gebeuren.

In dit seizoen staat verder nog een aantal interessante activiteiten gepland. Bijzondere aandacht zou ik u willen vragen voor de wintercursus. Speciaal voor onze kring ontwikkeld wordt in die cursus aandacht besteed aan de schilderkunst in het algemeen en de schilders uit onze omgeving in het bijzonder. Een serie avonden met aandacht voor de schilders uit het verleden, maar ook voor hedendaagse kunstenaars.

Vorig seizoen, bij de jaarvergadering, is de website van onze kring geopend. U kunt onze activiteiten via www.lgogterhorst.nl on-line volgen. Wij zien de website als een van onze uithangborden naar de buitenwereld. Maar het geeft ook de mogelijkheid om op de valreep berichten aan onze leden te doen, bijvoorbeeld wanneer een lezing onverhoopt niet door zou kunnen gaan vanwege ziekte of vanwege weersomstandigheden. Wij willen u dan ook vragen om regelmatig onze website te raadplegen.

Het aanbieden van al onze activiteiten is alleen mogelijk indien de kring over voldoende leden beschikt en indien een groot deel van hen de bijeenkomsten bezoekt. Daarin speelt het bestuur een belangrijke rol (de keuze van de lezingen, de sfeer en de locatie, bijvoorbeeld), maar de leden zelf kunnen daar ook hun aandeel in hebben. U kunt bijvoorbeeld suggesties geven over onderwerpen voor mogelijke lezingen of cursussen met daarbij al dan niet concrete namen van inleiders. Of u kunt nieuwe leden werven voor onze kring. Ook kunt u een bijdrage leveren aan de Info die twee maal per jaar verschijnt.

Graag nodig ik u uit bovenstaande suggesties te overwegen en om letterlijk wat te laten horen of zien van u! Misschien hebt u zelf onderzoek gedaan en wilt u ons daar schriftelijk deelgenoot van maken, zodat die geschiedenis niet alleen voor u leeft, maar voor ons allemaal. Want landelijk wordt er weliswaar een *Week* van de Geschiedenis georganiseerd (13 tot en met 22 oktober), het LGOG werkt het hele *jaar* aan historie. Van harte hoop ik dan ook u te mogen begroeten op onze activiteiten!

Namens de leden van het kringbestuur LGOG Kring Ter Horst,

Marcel van den Munckhof
voorzitter

PROGRAMMA 2006-2007 LGOG KRING TER HORST

Het programma van LGOG Kring Ter Horst voor het seizoen 2006-2007 ziet er (onder voorbehoud) als volgt uit:

13 september 2006	Lezing door de heer Ton Hendricks over het kasteel van Kessel
23 september 2006	Kleine excursie naar het kasteel van Kessel
8 november 2006	Lezing door de heer Willibrord Rutten over ziektes in vroeger tijden
13 december 2006	Lezing door de heer Paul Leblanc over de afbeelding van het kerstgebeuren in de vroeg-christelijke en middeleeuwse kunst
17 januari 2007	Eerste les van de wintercursus over schilderkunst in Noord- en Midden-Limburg door de heer H. Balk
24 januari 2007	Tweede les van de wintercursus
31 januari 2007	Lezing door de heer Jan de Koning over de opgravingen in het Meterikse Veld en de daarbij gedane archeologische vondsten
7 februari 2007	Derde les wintercursus
14 februari 2007	Vierde les wintercursus
7 maart 2007	Jaarvergadering, gevolgd door een lezing door de heer Hay Mulders over het ontstaan en de ontwikkeling van America

11 april 2007	Lezing over een nog nader te bepalen onderwerp
21 april 2007	Dagexcursie naar een nog nader te bepalen doel

Voor elke activiteit ontvangen de leden van LGOG Kring Ter Horst een afzonderlijke convocatie. Actuele informatie is ook te vinden op de website van de kring, www.lgogterhorst.nl, en in de lokale en regionale weekbladen. De lezingen vinden plaats in zaal De Sport, Wilhelminaplein 9 te Horst. De aanvang is telkens om 20.00 uur, met uitzondering van de lezing op 31 januari 2007, die al om 19.30 uur begint.

VERSLAGEN

12 april 2006: lezingen “De ontwikkeling van beekdalen”, door de heer J. Roymans en “Molens in de Grootte Molenbeek”, door de heer H. de Mars.

Deze laatste lezing van het seizoen 2005/2006 werd door 57 personen bijgewoond.

De heer Roymans heeft vanuit zijn functie veel te maken met de herstructurering van de beekdalen in het landschap. Hij is senior projectarcheoloog bij RAAP Archeologisch Adviesbureau. Aan de hand van oude kaarten en van onderzoek maakt hij een overzicht van plaatsen waar archeologische en historische vondsten te verwachten zijn. Bij de ontwikkeling van nieuwe plannen in het landschap probeert hij in een zo vroeg mogelijk stadium te bewerkstelligen dat men rekening houdt met mogelijke vondsten en, indien mogelijk, deze inpast in de nieuwe structuur. Verder gaat hij in op de vele vondsten die in de loop der jaren bij het werken en bewerken van beekdalen, gedaan zijn. Hij noemt: sporen van tijdelijke verblijfplaatsen, oversteekplaatsen, stort- of dumpplaatsen, sporen van transport, rituele deposities, agrarische activiteiten, watermolens, versterkingen en sporen van jacht en visvangst.

Bij restauratie komen vaak resten van watermolens naar boven, soms samen met resten van een brug. Deze watermolens waren veelal te vinden in de bovenloop en de middenloop van de rivier. Dit vanwege het verval dat men nodig had. Hierbij trof men dan ook de bruggen en voordes (oversteekplaatsen aan). In de benedenloop werd de rivier vaak overgestoken met een veer.

De rivier bepaalde ook dikwijls het wegenpatroon in het landschap. Op plaatsen waar de rivier overgestoken kon worden, kwamen de wegen bijeen. Op die manier is meestal de plaats te bepalen waar een brug en/of een watermolen gelegen hebben. Scheepvaart kon alleen maar plaatsvinden in de benedenloop van de rivier.

De lezing wordt aangevuld met vele foto's van situaties maar ook van bijzondere bodemvondsten. De heer Roymans stelt dat de mens in de loop der eeuwen altijd invloed heeft gehad op de rivieren en omgekeerd. Er is een voortdurende ontwikkeling die nog steeds verdergaat. In de vorige eeuw was er veel landbouwgrond nodig, en werden riviertjes omgevormd tot waterlopen. Tegenwoordig heeft men weer oog voor de natuur en het landschappelijke. Hij pleit ervoor om, ondanks de beperkte budgetten, toch geld vrij te maken voor archeologisch onderzoek: de bodem is vaak maar een keer te lezen. Ook pleit hij ervoor om een methode te ontwikkelen om de archeologische waarde van beekdalen vast te stellen.

De heer H. de Mars gaat verder in op de functie van watermolens in een rivier, in het stroomgebied van de Maas en later in het gebied van de Grote Molenbeek. De heer De Mars is adviseur ecohydrologie bij de afdeling Water & Ecologie van het adviesbureau Royal Haskoning in Maastricht. In de zestiende tot achttiende eeuw lagen er wel 2.250 tot 4.500 watermolens in het Maasbekken. Anno 2000 waren dat er nog 200, waarvan 45 in Limburg en 15 in Brabant. De eerste vermeldingen stammen uit de achtste eeuw. In Limburg is de Bisschopsmolen in Maastricht de oudste (1099).

De watermolens waren de motoren van het pre-industriële tijdperk. Er waren speciale molens voor allerlei doeleinden, zoals graanmolens, oliemolens, papiermolens, volmolens, vernismolens, kopermolens en houtzagerijen. In het buitenland lagen nog ijzersmederijmolens en mijnpompen aangedreven door een watermolen. Het gevolg van deze activiteiten was dat er veel afvalstoffen in de rivieren en beken terechtwamen.

Bij het kasteel in Horst hebben twee onderslagmolens gelegen, waarschijnlijk voor graan en olie, stammende uit de veertiende eeuw. In 1893 zijn de activiteiten gestopt. Ook in Tienray lag een graanmolen (1475-1845). Verder in de Molenbeek lagen er in Meerlo (=Mirlaere) bij Meerlo-Elshout en bij het kasteel een molen. De eerste was een oliemolen, de tweede een banmolen. Deze laatste was de laatste functionerende houten molen (tot 1925). Ten slotte lagen er in

Wanssum nog twee molens. Op deze manier was het hele verval van de benedenloop van de Molenbeek helemaal benut. Door de opstuwung van het water door de molens ontstonden er in de buurt zogenaamde molenmoerassen. Hun invloed strekte zich uit van vijfhonderd meter tot wel zes kilometer. De molens waren een zegen voor de natte natuur. Een nadeel was wel dat veel molens voor de vissen bijna niet te passeren waren. Duidelijk is dat de plaatsing van molens in de loop van de Maas en ook in de loop van de Molenbeek veel invloed heeft gehad op het ontstaan van het huidige landschap. De heer De Mars pleit ervoor om de watermolens opnieuw te integreren in het landschap.

De heer De Mars is bezig met een verder onderzoek naar de plaats en de functies van oude watermolens en vraagt om de medewerking van de aanwezigen. Als er nog mensen zijn die oude documenten, foto's of kaarten hebben dan wil hij die graag inzien. Dit kan via het secretariaat van het LGOG. Tenslotte spreekt hij de verwachting uit dat in de buurt van het kasteel van de familie Schenck van Nijdeggen in Sevenum ook een watermolen gelegen moet hebben. Dit vanwege de loop van de beken en de ligging van de wegen. Volgens Sevenumse deskundigen zijn er wel molenrechten verleend maar heeft er nooit een molen gelegen.

Tenslotte geeft de heer Dehing van BAT (Buro Aangepaste Technologie) nog een korte toelichting op de restauratie van cultureel erfgoed, met name van watermolens waarmee het bureau zich de laatste jaren heeft bezig gehouden.

Om 22.45 uur sloot de voorzitter deze welgevulde en interessante avond af en werd er door diverse aanwezigen nog gebruikgemaakt van de gelegenheid om de aanwezige inleiders en deskundigen vragen te stellen.

Jan Vissers

22 april 2006: dagexcursie naar Keulen

Een nagenoeg volle bus vertrok op zaterdagochtend 22 april naar de domstad. Na aankomst stond als eerste het nuttigen van 'Kaffee mit Kuchen' in het restaurant van Museum Ludwig op het programma. Daaraan voorafgaand had iedereen zich al kunnen vergapen aan het opmerkelijke kunstproject Trash People op het grote plein tussen de dom en het Römisch-Germanisches Museum. Honderden menselijke figuren op ware grootte, gemaakt van afval, verleenden het normaliter wat doodse plein een bonte aanblik.

Om half elf werden de deelnemers in twee groepen opgesplitst voor een rondleiding door de tentoonstelling *Salvador Dali; La gare de Perpignan* in Museum Ludwig. De expositie over de beroemde Spaanse surrealist Salvador Dali (1904-1989) was opgebouwd rondom zijn monumentale droombeeld *La Gare de Perpignan* (1965). Dit werk belichaamt niet alleen alle belangrijke thema's uit Dali's werk, maar ook komen er allerlei personen in voor die in zijn leven een belangrijke rol speelden. Hij maakte het station van Perpignan tot middelpunt van de wereld. Schilderijen, grafisch werk en beeldhouwwerk van Dali plaatsten *La Gare de Perpignan* in een breder perspectief. Kunstwerken, foto's en films van collega-kunstenaars en –schrijvers uit surrealistische kringen completeerden de drukbezochte tentoonstelling.

Na afloop van de een uur durende rondleiding waren de excursiedeelnemers in de gelegenheid de tentoonstelling nog eens op eigen houtje te bekijken of een bezoek te brengen aan de andere afdelingen van het museum.

Alvorens het middagprogramma van start ging, waren er nog enkele uurtjes over die iedereen naar eigen inzicht kon besteden: winkelen, een maaltijd tot zich nemen of een zonovergoten wandeling maken langs de oever van de Rijn. Om drie uur begon een stadsrit per bus. Die stond onder leiding van een Nederlandse, al vele jaren in Keulen woonachtige en zeer welbespraakte gids. Daarbij werden tal van plekken aangedaan die de doorsnee-bezoeker van de stad wellicht zullen ontgaan. Duidelijk werd wel dat Keulen buiten het directe

stadscentrum weinig historisch stedenschoon meer te bieden heeft. Maar het met anekdotes doorspekte betoog van de gids maakte dat weer ruimschoots goed. Een speciale attractie vormde de stop bij het pand waar het Kölnisches Wasser oftewel eau de cologne zijn oorsprong vond.

Het laatste onderdeel van het programma vormde een bezoek aan de dom, opnieuw onder leiding van een gids. Ongetwijfeld had het merendeel van de excursiedeelnemers al eens eerder een bezoek gebracht aan de dom. Eens te meer werd echter duidelijk dat een rondleiding door een deskundige gids in feite onontbeerlijk is om een goed inzicht te krijgen in alle bouwkundige en religieuze details van dit imposante bouwwerk.

Wim Moorman

10 juni 2006: korte excursie naar het voormalige vliegveld Venlo, onder leiding van de heer drs. Marcel Hogenhuis

Naar aanleiding van een lezing over vliegveld Venlo – op 31 januari 2006 – door de heer drs. M. Hogenhuis, werd op 10 juni een excursie naar het vliegveld georganiseerd. Een tamelijk grote groep trotseerde de temperaturen en luisterde aandachtig naar de uitleg van de inleider. Voor alle deelnemers was er, naast een bezichtiging van het terrein, een beknopte schriftelijke uitleg. Hieronder vindt u de belangrijkste zaken daaruit:

Een schiet- en oefenterrein van het Nederlandse leger op de Grote Heide ten oosten van Venlo bleek een geschikte locatie, toen de LVA eind 1913 een aantal landingsterreinen zocht voor haar toestellen. De militaire rol van dit hulpvliegveldje bleef beperkt tot patrouillevluchten tijdens de Eerste Wereldoorlog en regelmatige tussenlandingen van enkele vliegtuigen in het interbellum. Het Noord-Limburgse publiek kende het vliegveld vooral door de jaarlijkse rondvluchten tijdens de

kermis in Venlo. In de meidagen van 1940 heeft dit hulpveld dan ook geen rol gespeeld tijdens de Duitse inval.

Hoewel de *Luftwaffe* in Nederland vele vliegvelden liet aanleggen voor offensieve operaties, ondersteunen twee argumenten de stelling, dat vliegveld Venlo werd aangelegd als luchtverdedigingsbasis. Allereerst kreeg de Duitse luchtverdediging in Nederland pas vanaf de herfst van 1940 gestalte. Met de aanleg van de basis in Venlo werd dan ook pas in oktober 1940 begonnen. Op de basis moesten nachtjagers komen om het voor luchtaanvallen kwetsbaar gebleken Ruhrgebied te beschermen. Voor operaties tegen Engeland lag vliegveld Venlo te ver van de Noordzee.

Bij de bouw van het vliegveld Venlo is een grote mate van betrokkenheid gebleken van de Nederlandse overheid (inkwartiering), bedrijfsleven (materialen), aannemers (voor 75% Nederlands) en ongeveer 15.000 Nederlandse arbeidskrachten. Het bijna 1800 ha grote vliegveld werd in maart 1941, nog voor de bouwkundige voltooiing, operationeel. Dit en het gegeven dat de logistieke en administratieve diensten van vliegveld Venlo pas geruime tijd later tot stand kwamen, toont de haast van de *Luftwaffe* om het Ruhrgebied te beschermen tegen frequenter wordende Britse luchtaanvallen.

Fliegerhorst Venlo verdedigde een belangrijk gedeelte van de *Kammhuber*-linie en werd de thuisbasis van de I.NJG 1, de eerste echte nachtjachteenheid van de Duitse *Luftwaffe*. Toch: door de beperkingen van de *Helle Nachtjagd*-tactiek, de stationering van delen van de I.NJG 1 elders en het slechte weer in de winter van 1941 op 1942, was de inbreng van vliegveld Venlo in de Duitse luchtverdediging tot begin 1942 niet erg groot. In de lente van 1942 kwam hierin verandering toen de kansen op succes van de nachtjagers groter werden met de komst van radar. Zo kreeg de eenheid voorrang bij de uitdeling van deze boordradar. Met stooraanvallen tegen Duitse vliegvelden probeerde de RAF de inzet van Duitse nachtjagers te ontregelen. Deze *intruder*-acties betekenden effectief eerder een 'hinderen' dan 'verhinderen' van het vliegbedrijf. In de zomer van 1942 kregen de nachtjagers in Venlo een

nog groter luchtruim aangewezen. Om die reden waren de 2/NJG 1 en later ook 1/NJG 1 regelmatig op de basis Gilze-Rijen gelegerd. Een nieuwe reeks luchtaanvallen tegen het Ruhrgebied vanaf maart 1943 bezorgde het vliegveld Venlo een sleutelrol in de Duitse luchtverdediging. De score van de 'Venlose' nachtjagers schoot in deze maanden fors omhoog, mede dankzij het overplaatsen van gastvliegers naar Venlo. In juli 1943 werd de zegereeks abrupt afgebroken nadat de Royal Air Force met zilverpapierstrookjes de Duitse radarsystemen wist lam te leggen. Er werden nieuwe tactieken bedacht.

De I.NJG 1 kwam slechts sporadisch overdag in actie tegen de bommenwerpers van de USAAF en deze missies kwamen hen op zware verliezen te staan. Van verdere operaties bij daglicht werd dan ook wijselijk afgezien. Eind 1943 begonnen de verliezen, aan de RAF toegebracht, weer te stijgen door de toepassing van de nieuwe tactieken en nieuwe technieken zoals betere boordradarsystemen. Om de *Luftwaffe*-leiding beter inzicht te verschaffen in de soms chaotische situatie in de lucht, werden te Venlo twee verkenningseenheden opgericht, de *Luftbeobachtungsstaffeln*. Zij rapporteerden direct aan de *Luftwaffe* commandocentrales. In januari 1944 kwamen eenmotorige jagers van IV.JG 3 naar Venlo om eind februari weer te vertrekken.

Vanaf eind januari 1944 behaalde de I.NJG 1 geleidelijk weer meer successen, toen zij de beschikking kregen over moderne *He219*'s nachtjagers. Zelfs de snelle Britse *Mosquito*'s bleken niet langer 'onkwetsbaar': er werden tenminste twaalf *Mosquito*'s neergehaald. In de nacht van 21 op 22 juni 1944 behaalde de *Gruppe* haar 512e overwinning maar daarna liep het aantal luchtoverwinningen van deze eenheid rap terug. Om de vanaf juli 1943 toegenomen kwetsbaarheid van de vliegbasis voor geallieerde luchtaanvallen te verkleinen, werd het vliegveld al sinds augustus 1943 uitgebreid door concentratiekampgevangenen uit kamp Vught. De eerst tweehonderd, later zevenhonderd joodse gevangenen werden half oktober 1943 afgelost door niet-joodse gevangenen. Vanaf 19 april 1944 tot begin september 1944 hebben opnieuw ongeveer tweehonderd

dwangarbeiders, dit keer vooral Nederlanders, Belgen en Fransen, aan met name de uitbreiding van het vliegveld gewerkt.

1944 mag wel als het meest bewogen jaar worden beschouwd in de geschiedenis van *Fliegerhorst* Venlo. Naast de vele stationeringen van verschillende *Luftwaffe*-eenheden, werd de basis drie maal flink gebombardeerd: op 25 februari, 15 augustus en 3 september. Hierbij kwamen minstens 43 mensen op en rond het vliegveld om het leven. Als laatste bijzonderheid zijn twee Duitse operaties nog het vermelden waard: vanaf juli 1944 werd vanaf vliegveld Venlo het revolutionaire raketvliegtuig *Me163* ingezet voor onderscheppingen overdag. Verder was een eenheid met He111 bommenwerpers op de basis gestationeerd. Zij droegen V-1 Vliegende Bommen tot boven de Noordzee die daarna op eigen kracht naar Engeland vlogen. Beide operaties waren getalsmatig te gering om effectief te zijn. De geallieerde luchtlandingen rond Eindhoven, Nijmegen en Arnhem tenslotte, op 17 september 1944, betekenden het definitieve einde voor het vliegveld Venlo als operationele *Luftwaffe*-basis.

Door het vertrek van de I.NJG 1 op 5 september 1944 eindigde de luchtverdedigingsfunctie van het Venlose oorlogsvliegveld. Deze eenheid heeft vanaf Venlo circa vierhonderd nachtelijke luchtoverwinningen behaald. Aan geallieerde zijde betekende dat 2500 gesneuvelden en krijgsgevangenen. Andere *Luftwaffe*-eenheden die op Venlo zijn geweest, boekten óf geen successen óf waren te kortstondig aanwezig om veel gewicht in de schaal te leggen. Na de bevrijding van Venlo was het deels herstelde vliegveld tussen 10 maart 1945 en 20 september 1945 in gebruik als Amerikaanse vliegbasis Y-55. De 363 Tactical Reconnaissance Group en 373 Fighter Group boden luchtsteun bij de geallieerde Rijnoversteek. Kort voor en na de Duitse capitulatie diende het vliegveld als onderkomen voor enkele op non-actief gestelde USAAF *Bomb Groups*. Na het vertrek van de USAAF in september 1945 bezegelde de behoefte aan materialen voor de wederopbouw van Noord-Limburg het verdere lot van het vliegveld. Eerst onder leiding van de TDV en later de BABOV werd de basis snel ontmanteld. Sinds 1946 is een deel van het vroegere vliegterrein bij de Venlose Zweefvlieg Club

in gebruik als zweefvliegveld. Eind jaren tachtig en begin jaren negentig werden tijdens een grootschalige zoekactie naar niet ontploft oorlogstuig alsnog vele ruïnes van het vroegere vliegveld opgeruimd.

Naar de tekst van M. Hogenhuis. Meer informatie op www.fliegerhorst-venlo.net

MUSEUM KANTFABRIEK BEGINT VORM TE KRIJGEN

TIEN VRAGEN AAN JAN JANSSEN

“Toekomst Oudheidkamer en kantfabriek nog altijd onzeker.” Zo luidde de kop boven een interview met voorzitter Jan Janssen van de Stichting Oudheidkamer in Info LGOG nummer 33. Nu, precies een jaar later, ziet die toekomst er een stuk rooskleuriger uit. Weliswaar staat definitief vast dat er geen toekomst is voor de Oudheidkamer in het voormalige gemeentehuis aan het Sint-Lambertusplein, maar daar staat tegenover dat de kantfabriek aan de Amerikaanseweg een museale bestemming krijgt. In het museumconcept is plaats ingeruimd voor de lokale geschiedenis waarvoor onder meer zal worden geput uit de collecties van de Oudheidkamer. Aanleiding voldoende dus om een tussenbalans op te maken met Jan Janssen, die nog altijd voorzitter is van de Stichting Oudheidkamer, maar tevens van de intussen opgerichte Stichting Museum De Kantfabriek.

1. Vorig jaar waren verbijstering, woede en teleurstelling woorden die je gemoedstoestand van dat moment het beste omschreven. Gaat het inmiddels weer wat beter?

Jan Janssen: “Ja, ik zie de toekomst nu met heel wat meer vertrouwen tegemoet. Vorig jaar blokkeerde de gemeente op het allerlaatste moment de plannen om van de Oudheidkamer een cultureel toeristisch streekcentrum te maken. Dat kwam als donderslag bij heldere hemel. We hadden enorm veel tijd en energie in het project gestoken. Als daar dan, naar onze mening volkomen ten onrechte, ineens een stokje voor wordt gestoken, is dat natuurlijk behoorlijk frustrerend. Maar we zijn niet bij de pakken gaan neerzitten. We hebben alle krachten gemobiliseerd om te bewerkstelligen dat de kantfabriek een museum zou worden. Dat we daarin lijken te slagen, stemt tot tevredenheid.”

2. Hoe is die reddingsactie in zijn werk gegaan?

Jan Janssen: “Alles is in een stroomversnelling gekomen sinds de Nationale Maatschappij tot Behoud, Ontwikkeling en Exploitatie van Industrieel Erfgoed (BOEi) zich met de zaak is gaan bemoeien. BOEi is opgezet door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en heeft de noodzakelijke contacten, expertise en ervaring. Het gaat de fabriek aankopen en laat de inrichting en exploitatie vervolgens over aan het bestuur van de Stichting Kantfabriek. Maar we waren nog niet ver gekomen als we geen steun hadden gekregen van de gemeente en van Aart Peters, de huidige eigenaar van de fabriek. Alle strubbelingen met de gemeente behoren inmiddels tot het verleden. Ik kan niet anders zeggen dan dat de medewerking geweldig is.”

3. Vorig jaar rond deze tijd had je de hoop op korte termijn de benodigde financiën te kunnen verwerven voor het behoud van de kantfabriek. Is dat gelukt?

Jan Janssen: “Het heeft iets langer geduurd dan ik toen dacht, maar het ziet er op het moment allemaal heel goed uit. De gemeente en de provincie hebben beide een subsidie van twee ton toegezegd. Aan Europese subsidies ontvangen we vier ton. Dat maakt samen acht ton. De totale begroting bedraagt 1,2 miljoen euro. Dat betekent dat fondsenwerving en sponsoring nog vier ton moeten opleveren. Ik heb goede hoop dat dat gaat lukken. Nu de subsidietoezeggingen binnen zijn, gaan we binnenkort werk maken van de fondsenwerving.”

4. Is er ook al een beeld van hoe het museum er straks uit gaat zien?

Jan Janssen: “Ja, het schetsontwerp heeft zelfs als basis gediend voor de subsidieaanvragen. We hebben eerst met zes professionele vormgevers gepraat. Uiteindelijk zijn we met Marcelwoutersontwerpers uit Eindhoven in zee gegaan. Een bureau met een goede naam in de museumwereld. Ze hebben bijvoorbeeld ook de Keltententoonstelling in het Limburgs Museum ontworpen. Uitgangspunt was om het huidige gebouw inclusief de inventaris zoveel mogelijk intact te laten. Zo is de eigenlijke fabrieksruimte uit 1939 nog nagenoeg authentiek; daar moet je niets aan willen veranderen. De ontvangstruimte komt in het aan de straatzijde liggende, iets terugspringende gebouw. Dit was ooit een sigarenfabriek, maar

werd tot voor kort als opslagruimte gebruikt, vandaar dat het nu een wat gesloten indruk maakt.”

5. Wat zal er straks te zien zijn in het museum?

Jan Janssen: “De kantmachines gaan natuurlijk de pronkstukken vormen. Vrijwilligers zullen daarop op verzoek demonstraties geven. Uiteraard worden ook de producten die voortkomen uit de kantmachines tentoongesteld. Maar we willen ook hedendaagse kunstenaars die bezig zijn met textiel de gelegenheid geven hun werk te exposeren. Daarnaast krijgt ook de Horster historie aandacht. Dat gebeurt door middel van een transparante wand waarop over de geschiedenis van Horst wordt verteld. Die wand is 35 meter lang en loopt door het hele gebouw. In de ontvangstruimte begin je bij het heden en hoe verder je vervolgens in het gebouw komt, hoe dieper je in het Horster verleden duikt. Objecten die tot nu toe te zien waren in de Oudheidkamer krijgen daar een plaats. De presentatie wordt eigentijds en interactief, althans voorzover het budget dat toelaat. Voor het audiovisuele gedeelte hebben we overigens een apart bureau, Ben Smit uit Eindhoven, in de arm genomen.”

6. De Oudheidkamer beschikte over een ruimte voor wisselende exposities en een studiezaal. Keren die in de kantfabriek terug?

Jan Janssen: “Ja, in die zin blijft het concept van de Oudheidkamer ongewijzigd. Op de eerste verdieping van de voorbouw komen twee groepsruimtes, waarvan er een de functie van studiezaal krijgt. We streven ernaar die nog dit jaar te openen omdat er boven helemaal niets veranderd hoeft te worden. De ruimte voor wisselende exposities komt op de begane grond, helemaal achterin de fabriekshal.”

7. Gaan jullie nog gebruikmaken van de expertise van voormalige medewerkers van de kantfabriek?

Jan Janssen: “Dat is zeker onze bedoeling. Voor de inrichting van het museum is het absoluut noodzakelijk dat we weten hoe het er hier vroeger aan toe is gegaan. Niemand is daar beter van op de hoogte dan de ex-werknemers. Zij weten wat voor sfeer er in de fabriekshal hing, wie wat deed en hoe de machines werkten. We hebben tot dusverre de namen en adressen van zo’n veertig oud-medewerkers weten te achterhalen. Binnenkort nodigen we hen allemaal uit voor

een kop koffie met een stuk vlaai. We hopen hen dan enthousiast te kunnen maken voor het museum. Zij zijn bij uitstek geschikt om onze vrijwilligers de werking van de machines bij te brengen. Nog mooier zou het natuurlijk zijn als we ze warm zouden kunnen maken om zelf vrijwilliger te worden.”

8. In de lokale en regionale media hebben we kunnen lezen dat de buurtbewoners bang zijn voor parkeeroverlast. Hoe denken jullie dat op te gaan lossen?

Jan Janssen: “We zien in dat er een parkeerprobleem kan gaan ontstaan. Overlast voor de buurt willen we ten koste van alles voorkomen. De eigenaar van de fabriek, Aart Peters, en BOEi zijn op dit moment in onderhandeling over de verkoop van een terrein achter de fabriek. Daar zou een parkeerplaats voor zo’n twintig personen-auto’s kunnen komen. Dan zouden alle problemen uit de wereld zijn. We hebben er alle vertrouwen in dat Aart en BOEi tot overeenstemming zullen komen. Zo niet, dan bestaat ook nog altijd de mogelijkheid om te gaan werken met parkeervergunningen voor bewoners van de Amerikaanseweg en een parkeerverbod voor mensen zonder vergunning.”

9. Op hoeveel bezoekers rekenen jullie eigenlijk?

Jan Janssen: “We hebben heel voorzichtig begroot, maar van de andere kant moeten we de parkeeroverlast nu ook weer niet overdrijven. Voorlopig gaan we uit van enkele duizenden bezoekers per jaar, iets meer dus dan in de Oudheidkamer. We rekenen erop dat het bezoekersaantal in de loop der tijd iets gaat stijgen, zodat we over een jaar of tien boven de tienduizend zullen uitkomen.”

10. Hoe ziet de verdere tijdsplanning eruit?

Jan Janssen: “Alle vergunningprocedures en dergelijke liggen voorlopig even stil omdat eerst het parkeerprobleem uit de weg geruimd moet worden. Als dat eenmaal zo ver is, dan kan BOEi overgaan tot de definitieve aankoop van het pand en kunnen alle benodigde procedures in gang worden gezet. Veel problemen zijn daar dan overigens niet meer mee te verwachten. In de tussentijd gaan wij verder met het opruimen, opknappen en inrichten van het gebouw. Met Marcelwoutersontwerpers gaan we aan tafel zitten om

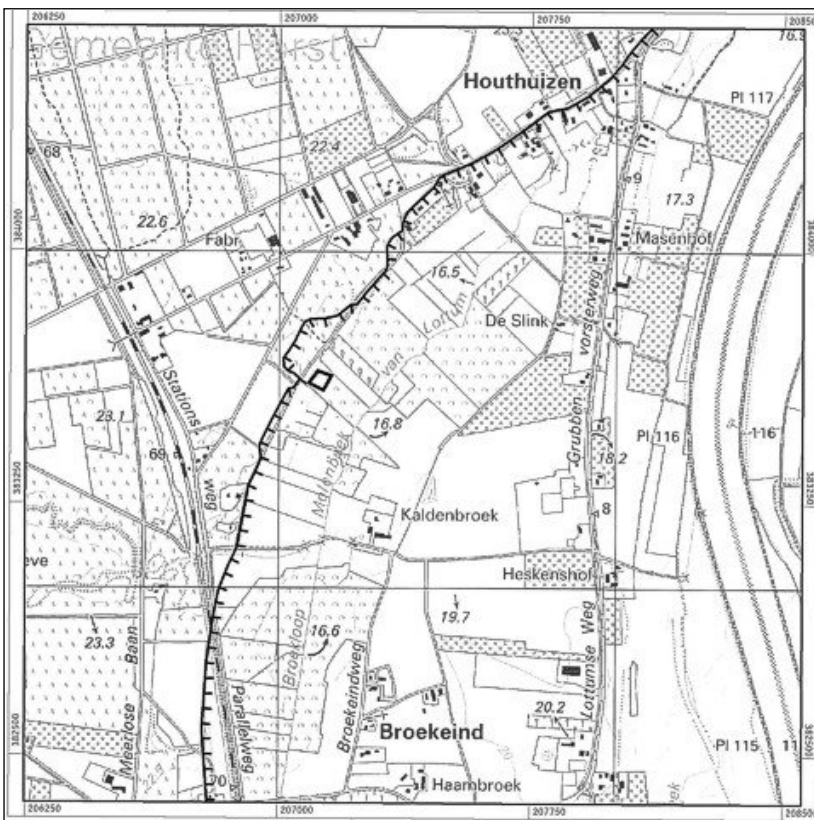
zicht te krijgen op een meer concrete invulling van vormgeving en inrichting. Verder zullen we ons buigen over het concept voor de transparante wand over de geschiedenis van Horst en natuurlijk zullen we ons blijven bezighouden met fondsenwerving en het benaderen van mogelijke sponsors. Je ziet, er moeten nog bergen werk worden verzet. Als alles een beetje meezit, hopen we eind 2007 onze deuren voor het publiek te kunnen openen, maar op een datum willen we ons voorlopig niet vastpinnen.”

Wim Moorman

EEN VERBORGEN SCHANS BIJ KALDENBROEK IN LOTTUM?

Inleiding

In de winter van 2005/2006 meldde de heer J. Hendrix (Lottum, Markt 11) dat hij een terrein in Lottum kende waar een oud gebouw moest hebben gestaan. Het betreft een perceel in Lottum, enkele honderden meters van de grens met Grubbenvorst. Het ligt in het natuurgebied Kaldenbroek, aan een bospad (het Pieterpad) dat onder langs de steilrand van een laat-pleistocene Maasmeander loopt. Dit natuurgebied is vernoemd naar het nabijgelegen middeleeuwse Huis Kaldenbroek (figuur 1).

Het perceel is al lange tijd bebost. Op deze plek zijn geen woningbouw, industrie of andere bodemingrepen gepland.

De heer Hendrix had rond 1948 – hij was toen ongeveer 23 jaar – samen met enkele anderen meerdere kleine kuilen op het perceel gegraven. Aanleiding voor deze graafactiviteiten waren de bevindingen van een inwoner van het nabijgelegen gehucht Houthuizen, de heer Lenssen. Die had tussen de begroeiing door een gracht opgemerkt. Het graafwerk op het terrein had muurresten opgeleverd die volgens de heer Hendrix wijzen op een oud gebouw, dat mogelijk zelfs uit de Romeinse tijd zou kunnen dateren. Deze datering werd rond 1948 geopperd in verband met verschillende eerdere onderzoeken die op het nabijgelegen hoger gelegen dekzandgebied waren uitgevoerd¹. In 1940 en 1941 zijn er door de heer Bursch (Rijksmuseum van Oudheden (RMO), Leiden) enkele kleine opgravingen naar resten uit de Romeinse tijd uitgevoerd (gegevens ARCHIS-ROB; *Limburger Koerier*, 10 oktober 1941).

Zowel het urnenveld als het omgrachte perceel in Kaldenbroek zijn nooit goed gedocumenteerd. Daarom is op de koude ochtend van zaterdag 7 januari 2006 een visuele inspectie uitgevoerd op het omgrachte perceel. Het doel daarvan was het vastleggen en beschrijven van de locatie, de omvang en meer inzicht te krijgen in haar aard en archeologische waarde. Al snel zou blijken dat het waarschijnlijk om een schans uit de 16-18^e eeuw gaat, waar tevens een gebouw heeft gestaan.

¹ In het dekzandgebied werden in 1852 al 27 urnen gevonden, die toen tot de Gallo-Germaansche urnenvelden werden gerekend (Habets, 1881). Het terrein werd in 1913 bezocht door de heer Holwerda, directeur van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden (RMO). Het urnenveld was toen al gedeeltelijk verwoest (Holwerda, 1924). Tijdens de ontginningen in het dekzandgebied rond 1931 zijn hier naar verluidt talrijke grafheuvels en honderden urnen uit de Late Bronstijd en IJzertijd gevonden in een urnenveld van maar liefst

ongeveer twintig hectare groot (!), de Groote Tomben genaamd (Mialaret, 1937; gegevens archief ROB).

Werkzaamheden rond 1948

Rond 1948 heeft de heer Hendrix het terrein bezocht met de heer Braem (het toenmalige hoofd van de lagere school van Lottum) en de heer P.H. Lenssen uit Lottum. Beide laatstgenoemde personen hadden hun bevindingen niet vastgelegd en zijn inmiddels helaas overleden. De heer Lenssen was toen op de hoogte van de prehistorische vondsten in het aangrenzende gebied en heeft het urnenveld gemeld bij de Rijksoudheidkundige Bodemdienst (ROB) (gegevens ROB, ARCHIS). Het perceel was rond 1948 bebost. Bij het bezoek heeft het drietal met een prikstok het terrein gedeeltelijk onderzocht, waarbij zij op verschillende plekken muurresten ontdekten. Op basis daarvan hadden zij op enkele plekken kuilen van ongeveer 1 x 1 m gemaakt, om de muurresten beter te bestuderen. De diepte van de kuilen werd bepaald door de diepte van het muurwerk. Op enkele plekken waren nog drie lagen metselwerk van baksteen aanwezig. Dit muurwerk was met mortel gemetseld, waarbij ook leisteen en ijzeroer in de voegen was gebruikt. Het muurwerk kon toen niet eenduidig worden gedateerd. Er zijn thans geen resten van een gebouw zichtbaar op het perceel.

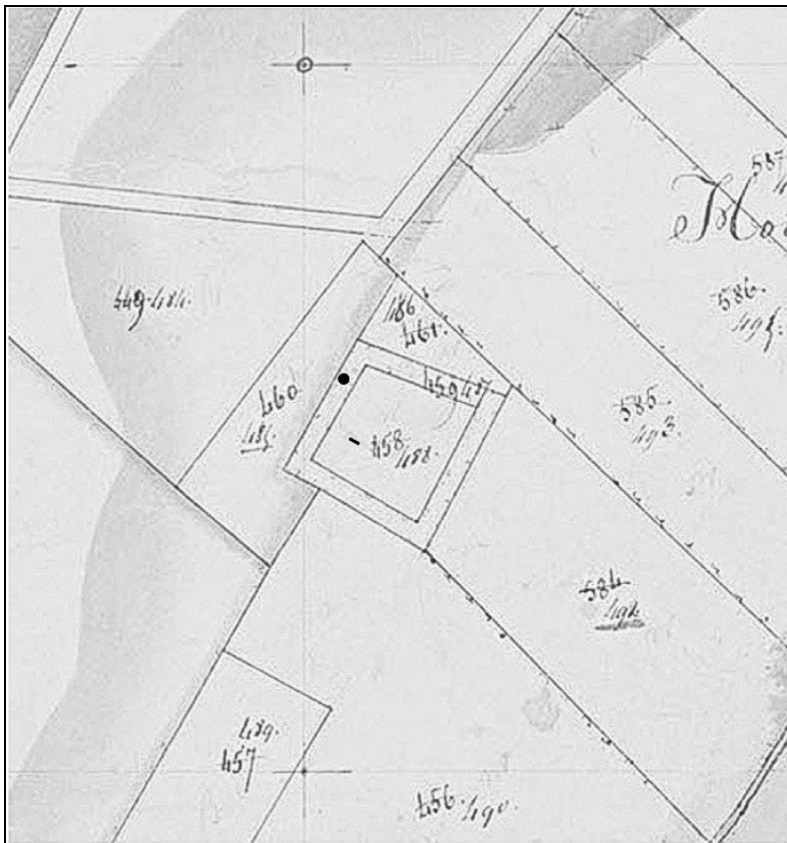
Er is destijds met de schop tevens een doorsnee door de uiterste noordwesthoek van de gracht gegraven, ter hoogte van de boorlocatie. Dit was mogelijk omdat de werkzaamheden in de zomer plaatsvonden en de grondwaterstand erg laag was. De gracht bleek een V-vormig profiel te hebben en ongeveer twee meter diep te zijn.

Scherfmateriaal is rond 1948 niet aangetroffen of verzameld en er is geen muurwerk bemonsterd. Ook zijn geen tekeningen of foto's gemaakt en de locaties van de gegraven kuilen en het bodemprofiel zijn niet vastgelegd. De resultaten zijn niet gemeld bij de Provincie Limburg, het RMO of de ROB, die toen nog maar net in het leven waren geroepen. Het terrein werd langzaam vergeten.

Methode

Bureauonderzoek

In het kader van het bureauonderzoek zijn verschillende geomorfologische en bodemkundige kaarten gebruikt. Diverse historische bronnen over Lottum, waaronder het gebied Kaldenbroek, zijn in het nabije verleden al bestudeerd. Zo is het schepenbankarchief van Lottum voor het grootste gedeelte onderzocht en het kerkarchief van Lottum is geheel geïnventariseerd. Dit heeft tot nog toe echter geen gegevens met betrekking tot onderhavig perceel opgeleverd. Helaas is het Meetboek van Kaldenbroek zoek, zodat eventuele gegevens hierin met betrekking tot onderhavig perceel niet ontsloten zijn (mondelijke mededeling dhr. J. Hendrix, 3 februari 2006). De historische informatie met betrekking tot het Huis Kaldenbroek is ontleend aan gegevens van het Rijks Archief Gelderland (Arnhem), de Gelderse Leenkamer (Almelo), het Haupt Stadts Archiv Düsseldorf en publicaties van Flokstra (2005) en Lenssen (1954). Voor overige relevante literatuur wordt verwezen naar de literatuurlijst.

(Figuur 2)

Visuele inspectie 2006

De visuele inspectie bestond uit het inspecteren van het perceel en zijn directe omgeving. Enkele opvallende zaken zijn ingemeten. Daarnaast is met een prikstok geprobeerd de rond 1948 uitgegraven kuilen te lokaliseren en de aanwezigheid van muurresten te verifiëren. De oude kuilen waren herkenbaar in het veld doordat zij niet geheel waren dichtgegooid en daardoor nog steeds zichtbaar waren. Zij kenmerkten zich daarnaast door een losse vulling. Eén oude kuil is opengelegd en nader onderzocht. Er is enkel gegraven tot de bodem van de oude kuil en intacte natuurlijke bodemlagen zijn niet verstoord.

De diepere bodemontwikkeling is bestudeerd door middel van enkele boringen met een guts (diameter 3 cm). Er is daarnaast een boring met een Edelmanboor (diameter 7 cm) gezet op de toegangsweg van het terrein (figuur 2).

De profielen van de kuil zijn ingemeten, vlak afgestoken, opgeschoond en gefotografeerd. Tevens is een bescheiden onderzoek van het oppervlak met een metaaldetector uitgevoerd. Dit beperkte zich voornamelijk tot het hoogste gedeelte van het perceel, dat zich in het zuidwesten van het binnenterrein bevindt. Dit onderdeel van het onderzoek werd overigens bemoeilijkt door de dichte begroeiing van het terrein met braamstruiken.

Resultaten

Begroeiing

De vegetatie van het terrein wijkt duidelijk af van haar omgeving. Die bestaat voornamelijk uit inlandse eiken, enkele braamstruiken en een enkele berk en els. Dit is opmerkelijk omdat in de omliggende delen van de oude Maasmeander een elzenbroekbos groeit, waarin eiken geheel ontbreken. Alleen al uit hun aanwezigheid blijkt dus dat de eiken zijn aangeplant, maar een duidelijke systematiek daarin ontbreekt. Gezien hun formaat zijn de eiken ongeveer tachtig jaar oud. Andere boomsoorten op het perceel zijn vermoedelijk hooguit twintig jaar oud en ook in het omringende broekbos ontbreken oudere bomen vrijwel.

Geologische ontwikkeling

Het perceel ligt in de buitenbocht van een laatpleistocene Maasmeander. De meander was een geul van een vlechtend afwateringsstelsel van de Maas, die zich in het (Vroeg) Allerød-insterstadium (11.800-10.900 jaar BP) heeft ingesneden in de laat-glaciale riviervlakte (Kasse, 1995; Staring Centrum/RGD, 1990; code 2R10). Deze meander loopt in het westelijke deel van het Maasdal van de kern van Grubbenvorst met een grote bocht naar Lottum. De

scheiding met het dekzandgebied is eenvoudig te herkennen aan een hoge steilrand: het Maasdal ligt hier op ongeveer 16,0 m +NAP, terwijl het dekzandgebied op een hoogte van ruim 22,0 m +NAP ligt (figuur 1). Het dekzandgebied begint zo'n 50 m westwaarts van het omgrachte terrein. De meander is zo'n 5 km lang en is ruim 1,5 km lang. Tegenwoordig loopt de Broekloop door deze oude meander. Deze loop gaat over in de Houthuizer Molenbeek, die ongeveer 180 m ten oosten van het perceel stroomt.

Bodemopbouw en reliëf

In de oude meanders hebben geulen regelmatig hun loop verlegd en er liggen tal van oeverwallen, ruggen, (kronkelwaard-)geulen en komgebieden. Daardoor wisselt de samenstelling van de Maassedimenten sterk en is de bodemvorming in veel oude meanders zeer variabel op korte afstand, zodat er geen eenduidig bodemtype is ontwikkeld (Stiboka, 1975: code AMm). Oude en jonge kleibodems en zandgronden wisselen elkaar dan ook veelvuldig af.

De bodemopbouw in de opengelegde kuil op het perceel is als volgt:

- 0-55 cm –Mv: zeer humeus, leemarm zand, donkerbruin van kleur;
- 55-75 cm –Mv: muurwerk met veel baksteenpuin, ingebed in een duidelijk geroerd pakket van donkerbruin zand met lichtgrijze kleibrokken;
- dieper dan 75 cm –Mv: het natuurlijke moedermateriaal, waarin geen bodemvorming is opgetreden. Dit bestaat uit gereduceerde, blauwige/lichtgrijze licht tot sterk zandige klei, afgewisseld met zandlagen, naar beneden toe overgaand in leemarm gereduceerd zand.

Dit bodemtype wordt gerekend tot de oude rivierkleibodems. De gereduceerde klei en zand wijzen op van nature zeer natte omstandigheden. Ondanks de aanleg van ontwateringsgreppels en het kanaliseren van de Houthuizer Molenbeek staat het grondwater in de wintermaanden slechts enkele decimeters beneden het oppervlak.

Van oudsher zal de ontwatering aanmerkelijk slechter zijn geweest, met als gevolg een nog hogere gemiddelde grondwaterspiegel.

Het reliëf van het perceel is behoorlijk vlak, maar in het zuidwestelijke deel van het perceel bevindt zich een kleine verhoging van zo'n 40 cm en ongeveer 15 x 15 meter groot. De onderzochte kuil ligt juist op deze verhoogde plek. Buiten deze verhoging is de bodemopbouw op het terrein anders. Daar bestaat alleen de bovenste 25 tot 30 cm uit geroerd leemarm zand. Daaronder bevinden zich de natuurlijke afzettingen. Hieruit blijkt dat de verhoging van antropogene aard is (ophoging). Tussen het Pieterpad en de westelijke gracht zijn enkele schuttersputten uit de Tweede Wereldoorlog aanwezig. Andere afwijkingen van het reliëf, zoals houtwallen, ontbreken geheel binnen en direct buiten de omgrachting.

Op het perceel zijn diverse smalle slootjes van maximaal 50 cm breed en ten hoogste zo'n 20 cm diep aangetroffen. Op het opgehoogde deel ontbreken ze. De slootjes zijn noord-zuid georiënteerd, vrijwel parallel aan de oost- en westgracht. De afstand tussen de slootjes varieert, maar is meestal drie tot vier meter. Dergelijke slootjes kunnen worden geïnterpreteerd als rabatten, die vermoedelijk zijn aangelegd tijdens de ontginning van het gebied en als doel hadden de afwatering te verbeteren. Opvallend is dat de rabatten ook buiten het perceel in het broekbos doorlopen en dus door de grachten zijn onderbroken. Dit betekent dat zij waarschijnlijk van voor de aanleg van de grachten dateren. In het broekbos zijn de rabatten aanzienlijk dieper (gemiddeld ongeveer 35 cm) dan binnen de omgrachting. Omdat natuurlijke processen van opvulling binnen en buiten de omgrachting weinig verschillen, zijn de rabatten buiten het terrein vermoedelijk uitgediept en/of die binnen de omgrachting grotendeels gedempt. De rabatten komen via de gracht uiteindelijk uit in de Broekloop.

Beschrijving van de gracht

De gracht die reeds rond 1948 werd opgemerkt door de heer P.H. Lenssen, was tijdens de veldinspectie duidelijk herkenbaar. Het perceel dat door de gracht omsloten wordt, is min of meer trapeziumvormig. De oostzijde is ongeveer 55 meter lang, de noord- en zuidzijden meten elk circa 50 meter; de westzijde is zo'n 45 meter lang en ligt bijna 18 meter ten oosten van het hart van het Pieterpad. De gracht heeft een gemiddelde breedte van ongeveer vier meter. De omgrachting is in de noordwesthoek onderbroken door één vaste toegangsweg van bijna vijf

meter breed; een vast pad naar het Pieterpad ontbreekt tegenwoordig. Heden ten dage staat er meestal enkele decimeters water in de gracht (figuur 3). De bodem van de gracht bestaat uit een dikke laag van half vergane bladeren en takken.

Op de toegangsweg is ter hoogte van de gracht één gutschoring gezet. De bodemopbouw bestond uit een vies zandpakket van ruim 1,7 meter dik met kleibrokken en puinspikkels. Dit profiel wijkt sterk af van de natuurlijke bodemopbouw en wijst erop dat de gracht ter hoogte van de toegangsweg is gedempt. De diepte van de gracht sluit in grote lijnen aan bij de bevindingen van het graafwerk dat rond 1948 in dezelfde hoek van de gracht is verricht (diepte ongeveer twee meter). De vaste toegangsweg heeft dus niet altijd bestaan en is gemaakt door de gracht over een breedte van bijna vijf meter te dempen. Hoewel het perceel thans dus *niet* op een eiland ligt en kon worden

afgeschermd van de buitenwereld, was dit in het verleden wél het geval.

Archeologische vondsten

Het vondstmateriaal uit 2006 bestaat grotendeels uit baksteen. In de onderzochte kuil en op verschillende plaatsen aan het oppervlak zijn tientallen baksteenfragmenten gevonden. Alle aangetroffen baksteenstukken wegen minder dan 600 gram en zijn aanzienlijk kleiner dan een halve baksteen. Twaalf grotere stukken zijn ter bemonstering meegenomen. Deze fragmenten hebben een totaalgewicht van ongeveer 5 kg. Ze waren sterk gefragmenteerd, zodat alleen de breedte- en diktematen konden worden vastgesteld. Die zijn respectievelijk circa 12 en 6 cm. Gezien de vrij algemene breedte:lengte-verhouding van ongeveer 1:2 bij bakstenen uit de periode 14-18^e eeuw, zal de lengte van de stenen 24 tot 27 cm zijn geweest. Gezien de breedte en dikte ligt een datering in de 17-18^e eeuw het meest voor de hand. Er dient echter te worden opgemerkt dat de formaten van bakstenen vanaf de 12^e eeuw in het algemeen in Nederland weliswaar kleiner worden, maar dat de snelheid waarmee dit gebeurde per regio verschilde. Een baksteenchronologie heeft alleen een lokale of regionale geldigheid. Bovendien kan de lengtemaat van de bakstenen op onderhavig terrein niet worden bepaald door de sterke fragmentatie. De bakstenen zijn in een veldbrandoven gebakken. Opvallend is dat niet alle stukken goed zijn gebakken. Regelmatig zijn bakstenen onder te lage temperaturen en onvolledig gebakken (misbaksels). Hoewel zichtbare mortelresten op de stenen ontbreken, zijn in de opengelegde kuil wél mortelfragmenten aangetroffen. De heer Hendrix merkte op dat tijdens deze veldinspectie aanmerkelijk minder bakstenen werden aangetroffen dan rond 1948. Veel bakstenen zijn van het terrein meegenomen. Door wie, wanneer, hoe en waarvoor is onbekend.

Daarnaast is één kleine scherf (circa 5 x 1,5 cm) van geglazuurd Nederrijns aardewerk gevonden op het stort van de opengelegde kuil.

Het fragment is te klein om aan een bepaald type pot toe te wijzen, maar dateert hoogstwaarschijnlijk uit de 17-18e eeuw.

Het metaaldetectoronderzoek leverde weinig vondsten op. Er zijn een flambert-kogel (20^e eeuw) en enkele ondefinieerbare, vormloze stukken ijzer gevonden (vermoedelijk granaatscherven uit de Tweede Wereldoorlog). Tenslotte is op de toegangsweg ter hoogte van de gracht een dikke, zware ijzeren ring gevonden. Deze lag aan het oppervlak. Mits het geen opspit uit de gracht betreft, dateert dit stuk dus van na de demping van de gracht en de aanleg van de vaste weg naar het binnenterrein. Buiten de kogel zijn deze stukken niet eenduidig te dateren. Het aardewerk en de bakstenen bieden de beste aanknopingspunten voor een datering van de vindplaats. Beschouwend kan worden gesteld dat het vondstenspectrum op een 17-18^e eeuwse datering van de vindplaats wijst.

Het vondstmateriaal en de algemene informatie van het perceel is in algemene beschrijving in ARCHIS ingevoerd.

Historische gegevens

De scherf Nederrijns aardewerk biedt het enige houvast over de datering van het terrein (17-18^e eeuw). Er wordt een beschrijving van gegeven aan de hand van historische kaarten. Mogelijk kan dit helpen bij de interpretatie er van. Vanwege de mogelijk oudere datering van de scherf is ook de tweede helft van de 16^e eeuw in deze beschrijving opgenomen. Ook worden de historische gegevens van het omgrachte perceel en zijn omgeving belicht. Om een beeld te krijgen van de tijd waarin de activiteiten op het omgrachte perceel plaatsvonden, wordt de algemene situatie in Lottum en zijn directe omgeving in hoofdlijnen geschetst. Daarbij is, naast de reeds genoemde relevante literatuur en archiefstukken, vooral gebruik gemaakt van studies van Jappe Alberts (1972), Stoel (1995), Ubachs (2000), Van der Vijver (1986 en 1991) en Van Rensch (1986).

(figuur 4)

Het omgrachte perceel

De oudste nauwkeurige kaart van het perceel en zijn omgeving, is de Tranchotkaart (1802-1804: Landesvermessungsamt Nordrhein Westfalen, 1969). Daarop is het omgrachte perceel duidelijk apart afgebeeld. Het ligt aan de westrand van het *hau Thuiser Broek*, waar beweiding door vee plaatsvond (figuur 4).

Een smalle strook van de hoger gelegen gronden op het aangrenzende dekzandgebied was met bos beplant, terwijl direct ten westen daarvan uitgestrekte heidevelden lagen. Het omgrachte per-

ceel lag in de noordwesthoek van enkele grote weidepercelen die toen tot Huis Kaldenbroek behoorden (zie beneden). De gracht is niet op de Tranchotkaart aangegeven, terwijl vergelijkbare grachten van bijvoorbeeld het nabijgelegen Huis Kaldenbroek er wél op zijn afgebeeld. De grenzen van het perceel bestonden uit bomenrijen, die als gestippelde lijnen zijn weergegeven (Graatsma, 1993). Zulke rijen zijn ook regelmatig afgebeeld op de grenzen van smalle perceeltjes bij Kaldenbroek en in het Lottumse Schuitwater (een zogenaamde beemdenstructuur).

Op het kadastrale minuutplan uit 1832 zijn zowel de gracht als het binnenterrein apart weergegeven in het *Houthuizer Broek*, maar een gebouw is niet afgebeeld (figuur 2). De gracht en het binnenterrein stonden aanvankelijk geregistreerd onder de gemeente Grubbenvorst, sectie B, respectievelijk nummers 459 en 458, maar zijn bij verkoop omgenummerd tot respectievelijk 487 en 488. De huidige toegangsweg is niet afgebeeld. Het zandpad (nu het Pieterpad) is op deze kaart ten noorden van het perceel afgebeeld, maar buigt ter hoogte ervan plots in westelijke richting af naar het dekzandgebied. De gracht vormt een aaneengesloten geheel, zodat het binnenterrein als het ware een eiland vormt. De maten van de buitenzijde van de gracht zijn: circa 55 m (de oostzijde), ongeveer 50 m (de noord- en zuidzijde), en zo'n 45 m (westzijde). Ook op de topografische atlas uit 1837-1844 is het perceel apart afgebeeld, hoewel niet scherp begrensd (Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1992). Het grondgebruik in deze periode was weiland, maar vermoedelijk was toen ook sprake van aanplant van bomen, net als rond 1802-1804. Het perceel maakte deel uit van grote aaneengesloten weidegebieden in het Houthuizerbroek. Tussen 1802-1804 en 1832 zijn die graslanden geheel verkaveld. De perceelsgrenzen bestonden vaak uit greppels, die aansloten op de Broekloop, die op hun beurt weer aansloot op de Houthuizer of Lottumse Molenbeek. Uit gegevens van de Oorspronkelijke Aangrenzende Tafels (OAT) van het kadastrale minuutplan blijkt dat het terrein rond 1832 in gebruik was als schaapsweide. Toen was het "ongebouwd". Op de topografische kaart

uit 1890 (niet herzien) staat het perceel niet meer afgebeeld als weiland, maar als “bosschen van kreupelhout” (Uitgeverij Robas Producties, 1989). Ook op vier topografische kaarten tussen 1890 en 1934 staat het perceel apart afgebeeld en is het grondgebruik aangegeven als “bos in nat gebied”. Ook op deze kaarten ontbreken steevast de gracht en enige vorm van bebouwing. Vanwege de begroeiing zijn op recente luchtfoto’s geen afwijkende of opmerkelijke zaken waarneembaar (ROBAS/Topografische Dienst, 1989; Uitgeverij 12 Provinciën, 2004).

Huis Kaldenbroek

De oudste vermelding van het riddergoed Huis Kaldenbroek dateert uit 1369, maar waarschijnlijk is het nog ouder. In 1394 kreeg Alart Vleck ‘dat huys tot Caldenbroick’ in leen van de hertog van Gelre (o.a. Flokstra, 2005; Lenssen, 1954). Met betrekking tot Huis Kaldenbroek zijn van 1369 tot 1895 ruim 50 aktes bekend, die uitvoerige historische gegevens bevatten (verzamelde archiefgegevens de heer J. Hendrix, d.d. 3 februari 2006). In 1756 kocht kapitein Leopold van Baexen het hele bezit van de adellijke heren van Huis Caldenbroek (RAL: familiearchief Van Moorsel, inv. nr. 315). Uit deze gegevens blijkt dat zowel het binnenterrein als de gracht voor 1756 deel uitmaakten van de goederen van Huis Kaldenbroek en dus behoorden aan de adellijke heren van dit Huis. In 1812 kocht Hermanus Lichtevelde, de laatste pachter van Huis Kaldenbroek, 10 morgen grond (ongeveer 3,2 ha) aan de Maas van de toenmalige heer van Kaldenbroek, Phillipe Alexander De la Marck (RAL: inventaris familie Van Moorsel, F. Lottum Kaldenbroek nr. 321). In 1820 werd het goed door De la Marck verkocht aan dhr. P.J. Schraven uit Lottum (RAL: akte notaris Joseph Cornelis, 1820, nr. 160). Vanaf dat jaar is tevens kadastrale informatie bekend, evenals gegevens over schattingen, belastingen en de bijzondere activiteiten die de eigenaars hebben ontplooid. In mei 1910 vond een openbare verkoop door hun erfgenamen plaats. Onderhavig perceel wordt in deze aktes en archieven – voor zover bekend – niet genoemd.

Lottum in de tweede helft 16^e tot eind 18^e eeuw

De Tachtigjarige Oorlog: 1568-1648

Van de 16^e eeuw tot de Franse tijd (1794-1814), maakte Lottum deel uit van het Overkwartier van Gelre. Gedurende het grootste deel van de Tachtigjarige Oorlog was het Gelders Overkwartier in Spaanse handen. Al in het begin van de Oorlog (1568-1579) was Nederlands Limburg regelmatig het toneel van oorlogshandelingen, omdat de Maas de barrière vormde tussen het Rijnland en Brabant. Voor een aanval op de Brabantse hoofdstad Brussel moest deze rivier dus wel worden overgestoken door Staatse troepen. Eén van de oudste meldingen van oorlogshandelingen uit de Tachtigjarige Oorlog dateert uit 1579. In dat jaar werd het kasteel Huis ter Horst geheel leeggeplunderd door rondzwerende Spaanse soldaten en bovendien werd het flink beschadigd. Het kasteel van Grubbenvorst, dat tussen 1507 en 1511 al was beschadigd maar weer hersteld, werd rond 1586 bestormd en verwoest tijdens een veldtocht door de hertog van Parma. Door geldgebrek van de regering traden in het Spaanse leger ook muitereien op. De muitende troepen legden de ingezetenen van het Overkwartier exorbitante contributies op. Bovendien werden akkers niet bebouwd vanwege het grote risico op roof van de oogst. Soms werden plunderingen afgekocht. In 1571 bijvoorbeeld bevestigde Christof van Wylick een betaling van 550.000 Carolus gulden aan de koning van Spanje om plundering te voorkomen (RAL: Schepenbank Lottum, Ev. nr. 3730, akte 16-2-1571). Door deze hoge kosten verarmde de bevolking. In 1588 werd het dorp Horst geplunderd door rondzwerende soldaten van Schenck van Nydeggen van kasteel Arcen, waarbij ook het kasteel –voor de tweede maal in korte tijd – werd ingenomen en geplunderd. Ook tijdens de voortzetting van de oorlog (1590-1632) vonden oorlogshandelingen plaats in deze regio. Hoewel muitereien en andere gewelddadigheden door Spaanse troepen ook al eerder waren voorgekomen, lijken die tussen 1597 en 1605 vooral te zijn toegenomen door geldgebrek.

Ook in het begin van de 17^e eeuw vonden wederom regelmatig oorlogshandelingen plaats en tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) veranderde er weinig aan deze onveilige situatie. Tussen 1621 en 1632 was juist het Overkwartier het toneel van krijgshandelingen en de gevolgen ervan waren zeker zo erg voor de lokale bevolking. De oorlog gaf een grote economische terugslag voor deze streken. In 1632 onderging het Limburgse Maasdal een krijgstoct van prins Frederik Hendrik, waarbij Venlo ingenomen werd. Tot 1637 vonden dan ook regelmatig van zowel Staatse als Spaanse zijde oorlogshandelingen plaats. Uiteindelijk werd Venlo in dat jaar door de Spaanse troepen heroverd. Vooral het jaar 1635 zou daarbij zeer berucht worden. Toen werd bijvoorbeeld Arcen veroverd door de Spaanse troepen en nog in augustus van datzelfde jaar werd het restant van de reeds beschadigde schanstoren van Arcen totaal verwoest door Kroatische troepen. Via een ondiepte staken zij de Maas over en rukten op naar Grubbenvorst. Van der Vijver (1991) meldt het volgende:

Op 3 augustus 1635 *“omtrint den 9 uren des daeges”,* tekent later pastoor Nobelmans aan *“onse parochiale kerck van Gribbenvort is afgebrant van de keijsserse troupen die aen de ondipt van Caldenboeck doorcomende om onse kerck te plunderen, hebben de kerckdeur in brant gesteecken, de kerck geplundert, noch kelck noch ciborie verschonende, tusschen beijde het vier (vuur) sonder beletsel voortgaende..... de inwoonders daerop gevluucht hadden en daerdoor de geheele kerck verbrant.”*

Ook omliggende dorpen zoals Broekuizenvorst en Ooijen hebben veel te lijden gehad van het Kroatenregiment. In deze streek heersten toen tot overmaat van ramp een verderfelijke koorts en andere ziekten, die in november in de pest oversloegen. Mede door de oorlog hield de pest een jaar aan, waardoor velen stierven en sommige dorpen nauwelijks nog waren bewoond. In Arcen bijvoorbeeld vielen 195 doden! In de jaren 1630-1640 liet de oorlog dus duidelijk zijn rampzalige sporen na aan de boerenbevolking in deze streek. Onder

meer Arcen en Grubbenvorst leden onder dit oorlogsgeweld, en ook nog in 1642 en 1646 werden verschillende dorpen en kastelen in de buurt opnieuw geplunderd, zoals Blerick en Kessel (1644) en alweer Arcen (1646). Gedurende de Tachtigjarige Oorlog nam Adolf van Goor, heer van Kaldenbroek, deel aan de strijd tegen de Spanjaarden. Het Huis Kaldenbroek werd door de Spanjaarden ingenomen en geplunderd. Adolf van Goor zelf stierf in gevangenschap (Van der Vijver, et al., 1980). Het staat dus buiten kijf dat oorlogshandelingen vlak bij onderhavig perceel hebben plaatsgevonden! De Vrede van Münster (1648) betekende het einde van de Tachtigjarige Oorlog, waarbij het Overkwartier werd toebedeeld aan de Republiek der Verenigde Nederlanden.

Na de Tachtigjarige Oorlog: 1648-1713

Het Overkwartier was met de Vrede van Münster nog niet bevrijd van oorlogsdreiging, doortochten en plundering, omdat de oorlog tussen Frankrijk en Spanje voortduurde. Pas in 1659 eindigde deze oorlog en daarmee keerden de rust en veiligheid terug. Deze sfeer bleek echter van korte duur. Al in 1667 trokken Franse troepen van Lodewijk XIV, schoonzoon van de Spaanse koning Philips IV, door het Maasdal naar het noorden en bezetten het Overkwartier (Devolutieoorlog). Deze occupatie zou echter kort duren, want het jaar daarop stond de koning onder buitenlandse druk dit gebied weer af. Toch had deze korte oorlog aanmerkelijke financiële schade berokkend aan het Overkwartier, want het werd pas opgegeven na betaling van oorlogsschattingen en losgeld voor gijzelaars.

Van 1672 tot 1678 waren Frankrijk en de Republiek der Verenigde Nederlanden wederom met elkaar in oorlog, ditmaal over de Zuidelijke Nederlanden. Het zou echter tot 1681 duren voordat de troepenoverlast, klachten en andere moeilijkheden voorbij waren. Een vergelijkbare situatie met overlast ontstond tijdens en kort na de Negenjarige Oorlog van 1688-1697. Van 1702 tot 1713 woedde de Spaanse Successie-oorlog, die onder meer ging om de aanspraak op het Overkwartier. Nog in 1702 werd onder meer Venlo bezet door

Franse troepen. De lokale bevolking werd verplicht om de troepen en levende have te verzorgen (RAL: schepenbank Lottum ev. nr. 3730). Later namen ook Pruisische troepen deel aan deze bezetting. Zij hadden hier van 1703 tot 1713 de feitelijke macht, wat overigens gepaard ging met de nodige overlast, onder andere voor de bewoners van Horst. Uiteindelijk zou Philips V, kleinzoon van Lodewijk XIV, de strijd winnen.

De Pruisische tijd: 1713-1794

In deze regio was ook de Pruisische tijd overwegend een vredige periode. Landbouw in nog niet in cultuur gebrachte streken en nijverheid werden gestimuleerd. Het aanplanten van bos was de eenvoudigste manier van ontginnen van heidegronden, zoals gebeurde op het hoge dekzandgebied, grenzend aan de steilrand bij het omgrachte perceel. Tevens werden het bestuur en de rechtspraak in de gehele regio gereorganiseerd.

Het waren in de eerste helft van de 18^e eeuw voornamelijk met geweren bewapende bendes die het Overkwartier onveilig maakten en herhaaldelijk optraden. Ook ontslagen en rondzwervend krijgersvolk zorgde voor onrust. Vanaf 1730 kreeg het huidige Limburg ook te maken met ongekende criminaliteit van een grote groep van de eigen bevolking. De Bokkenrijders in Zuid-Limburg zijn hier het bekendste voorbeeld van. Tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog of de derde Silezische Oorlog (1740-1748) claimden verschillende West-Europese landen nieuwe territoria, en in de loop van de oorlog maakte Frankrijk opnieuw aanspraak op de Zuidelijke Nederlanden. Van alle betrokken gebieden had het Overkwartier van deze oorlog het minste te lijden. In 1748 werd de staatkundige situatie van 1740 vrijwel geheel hersteld.

Tot 1790 heerste er tussen Frankrijk en de Republiek der Verenigde Nederlanden overwegend vrede. Desondanks raakte het Overkwartier toch betrokken in verschillende gewapende conflicten, zoals de Zevenjarige Oorlog (1756-1763) tussen Oostenrijk en Pruisen.

Daardoor werd bijvoorbeeld in 1756 een nabijgelegen brug over de Everlosche beek geheel verwoest. Door hoge oorlogsschattingen werd de belasting in rap tempo sterk verhoogd, zodat veel pachtboerderijen werden verlaten. Ook bijvoorbeeld Horst had ditmaal te lijden onder de oorlog. Tussen 1756 en 1770 daalde het bevolkingsaantal van het platteland dan ook sterk en pas in 1783 was dit terug op het peil van 1756. Hoewel dorpen niet rechtstreeks te lijden hadden van het oorlogsgeweld, gingen die alsnog gebukt onder de heffingen van oorlogsschattingen, doortrekkende troepen en inkwartiering. Deze troepen brachten grote overlast met zich mee, zoals moord en doodslag, ziekten, verkrachting en plundering met voedseltekorten als gevolg.

In deze periode maakten georganiseerde bendes niet alleen verspreide hoeven en kleine gehuchten onveilig, maar zelfs gehele dorpen. De toenemende criminaliteit in de loop van de 18^e eeuw wijst mogelijk op grote sociale onvrede. Na 1780 werden weliswaar politieke hervormingen doorgevoerd en ondanks de afwending van oorlogsdreiging in 1783 braken enkele jaren daarna revoluties in Frankrijk uit. In 1792 trok een Frans leger het Oostenrijkse gebied binnen. Hoewel enkele invasies konden worden afgewend, viel het gehele Overkwartier in 1794 in Franse handen: de Franse tijd was begonnen.

Gedurende de Tachtigjarige Oorlog moest de lokale bevolking vaak vluchten voor troepen of oorlogsgeweld. Zelfs in tijden van vrede was men niet geheel veilig en moest men zich regelmatig verweren tegen rovers, rondtrekkende bendes of muitende troepen. Overvallen kwamen namelijk nog al eens voor en die liepen soms uit op moord of doodslag. Zo werd in 1670 Johannes Buskens, een inwoner van het nabijgelegen gehucht Heierhoeve, tijdens een gewapende roofoverval dodelijk verwond door drie ruiters (Van der Vijver, 1986). Onbekend is in hoeverre Lottum onder al dit geweld in deze periode gebukt ging. Toch liggen hier de eerste aanwijzingen voor de interpretatie van het omgrachte perceel in Kaldenbroek.

Interpretatie

Hoe moeten de ontdekte resten in Kaldenbroek nu worden geïnterpreteerd? Alle gegevens wijzen erop dat er een gebouw op het omgrachte perceel heeft gestaan. Boerderijen, woningen en andere gebouwen die voor bewoning door het “gewone” volk dienden, werden meestal op vruchtbare, hoge en goed ontwaterde terreinen opgericht. Grubbenvorst en Lottum zijn de meest nabijgelegen dorpen, die beide een prehistorische oorsprong hebben. Getuige diverse Romeinse en vroegmiddeleeuwse vondsten zijn beide dorpen vermoedelijk vanaf deze periode min of meer continu bewoond en hebben een zeer oude historie (o.a. Bloemers, 1970a en 1970b; Glazema, 1948; Stoel, 1988; Stoepker, 1987 en 1988). Het gehucht Houthuizen ligt nog geen kilometer noordelijk van het omgrachte perceel. De ouderdom van Houthuizen is echter onduidelijk, in tegenstelling tot Lottum en Grubbenvorst. Renes (1999) noemt 1403 als oudste vermelding (Holthusen). Steffens (1888) vermeldt dat Horst in 1539 over een losplaats (Hamer) aan de Maas in Houthuizen beschikte. Renes oppert dat de naam Houthuizen mogelijk is gegeven vanuit een vroegmiddeleeuws domeincentrum (Lottum) en op een speciale functie binnen het domein kan wijzen. In Duitsland namelijk blijken nederzettingen met Holt- of Holz-toponiemen opvallend vaak in het gebied van een vroegmiddeleeuws hof te liggen. De interpretatie is dat deze toponiemen (mede) op de functie van houtleverancier voor het gehele domein wijzen (Renes, 1999). Het is echter vooralsnog onduidelijk hoe het omgrachte perceel in Houthuizen in dit systeem moet worden geplaatst.

Op 19^e eeuwse kaarten bestaat Houthuizen uit een tiental boerderijen, die langs een weg aan de steilrand van de oude Maasmeander liggen (Landesvermessungsamt Nordrhein Westfalen, 1969, Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990 en 1992). Tegenwoordig bestaat het uit een ongeveer 1,5 km lange lintbebouwing langs dezelfde weg (Houthuizerweg). Grubbenvorst, Lottum en

gehuchten zoals Houthuizen liggen juist op iets hoger gelegen terreinen in het Maasdal. Zelfs 18-19^e-eeuwse boerderijen die pal langs de Maas liggen, zijn vrijwel alle gebouwd op natuurlijke verhogingen en zijn op die manier vrijwel altijd gevrijwaard van wateroverlast. Een grote uitzondering hierop zijn omgrachte gebouwen van min of meer militaire aard: kastelen, burchten en adellijke huizen. Fraaie voorbeelden hiervan in deze plaatsen zijn het Gebroken Slot, Huis De Borggraaf en Huis Kaldenbroek. Die liggen juist in van nature natte gebieden, zoals Maasmeanders. Ook omgrachte boerderijen werden vaak in dergelijke plekken gebouwd. Onderhavig perceel is omgracht en ligt in een nat gebied dat voor landbouwactiviteiten en een boerenbedrijf economisch onaantrekkelijk is. Het ligt hemelsbreed ongeveer 500 m ten noordwesten van Huis Kaldenbroek en heeft enige tijd toebehoord aan dit Huis. Hoewel enige relatie bestaat, is er klaarblijkelijk ook veel *niet* bekend over de invulling.

Een schans in Lottum?

Sinds de Middeleeuwen hadden dorpelingen meestal niet veel verweer tegen oorlog en krijgsgeweld. Vaak bleek vluchten naar versterkte plaatsen het beste middel om lijf en goederen te redden. De oprichting van lokale schutterijen en inrichting van beschermde wijkplaatsen gaven weinig soelaas. Het beste middel om overlast, geweld en roof te ontlopen, was het betalen van een soort contributie door de gemeenschap aan vijandelijke troepen, zoals Arcen bijvoorbeeld in 1571 had gedaan. Toen de Tachtigjarige Oorlog voortduurde, legden veel dorpsgemeenschappen steeds vaker een vluchtschans voor de bevolking aan in moeilijk toegankelijke terreinen. Deze aardwerken worden ook wel aangeduid als boerenschansen. Zij moeten niet worden verward met militaire schansen, die een verdedigingsfunctie hadden en door soldaten werden gebruikt. Schansen zijn afgelegen stukken grond tot wel één hectare groot, omgeven door een droge of natte gracht. Vaak hebben ze een al dan niet gebastioneerd aarden wallichaam. In het algemeen bevond zich langs de rand van het binnenterrein een 2 tot 3

meter hoge aarden wal, die met takkenbossen werd verstevigd en/of beplant. Schansgezellen bouwden één of meerdere houten huisjes of hutten op het binnenterrein. Meestal lag de bebouwing langs de wal, zodat het centrale deel van de schans vrij bleef. Hier lagen gemeenschappelijke voorzieningen zoals een waterput en een broodoven. De toegang van vluchtschansen werd afgesloten met een ophaalbrug en een poort, soms zelfs met een 'voorschans'. Mens en levende have vonden er een toevlucht, hoe gebrekkig en tijdelijk die ook mocht zijn. Ze werden met name aangelegd in gebieden zonder sterk centraal gezag waar de bewoners zelf het vege lijf moesten zien te redden, zoals dorpen en gehuchten. Vluchtschansen boden enkel bescherming tegen kleinere groepen of bendes. Ze konden onmogelijk een belegering door een grotere eenheid doorstaan, in tegenstelling tot militaire schansen. Gezien de ligging en de kenmerken van het omgrachte perceel, lijkt het aannemelijk dat het een schans is geweest. Welke functie de schans heeft gehad, is op basis van de verzamelde gegevens niet te bepalen.

Toponymie

Mogelijk kan de benaming van het gebied waarin het perceel ligt meer inzicht bieden in haar betekenis. Het eerste deel van de benaming van het goed en het gebied Kaldenbroek (kalde) wijst op het eerste gezicht simpelweg op een koud gebied, maar hierover zijn geen eenduidige betekenissen of verklaringen bekend. Het tweede deel (broek) betekent een drassige, natte plek. Hieruit kan worden afgeleid dat het gebied waarin het perceel ligt van oudsher nat en drassig is en mogelijk daardoor een koude gevoelstemperatuur heeft.

Het woord 'schans' kan met betrekking tot de vermoede schans in Lottum op twee manieren worden verklaard. Eén betekenis is omgrachte aarden vluchtplaats met een wal op het binnenterrein. Een tweede verklaring is echter de betekenis van bijeengebonden takken of kreupelhout. Dergelijke takkenbossen werden vaak opgestapeld tot zogenaamde schansenhopen. Het is in Lottum algemeen bekend dat

dergelijke schansenhopen werden aangelegd in een thans gedempte laagte aan de Houthuizerweg.

In Lottum is voorts het zogenaamde Schansengat bekend. Deze plek is uit de mondelinge overlevering bekend. Ze ligt ongeveer één kilometer noordelijk van het omgrachte perceel. Het tweede deel van dit toponiem (gat) wijst weliswaar in de richting van een laaggelegen plek waar men zich kon verschansen, maar gezien de grote afstand tot onderhavig perceel, houdt het er vermoedelijk geen verband mee.

Een vergelijking met de Loherschans van Belfeld

In de Middeleeuwen en daarna hadden veel plaatsen in Noord- en Midden-Limburg een schans. Voorbeelden zijn Neer, Roggel, Horst, Meterik, Velden en Venray. Slechts enkele schansen in Noord-Limburg zijn (archeologisch) onderzocht. Luys (1985) heeft een historische studie verricht naar de schansen in Belfeld, Reuver, Beesel en Swalmen. Hij plaatst het ontstaan van vluchtschansen in Nederlands Limburg overwegend in de Tachtigjarige Oorlog, maar in 1703 werd in Reuver nog een schans aan de Maas gebouwd met als doel bewaking van de veerverbinding aldaar (Luys, 1988). De Loherschans van Belfeld is als enige in Midden- en Noord-Limburg daadwerkelijk archeologisch opgegraven, zodat dit het enige referentiepunt is voor de vermoedelijke schans van Lottum (Schotten, 2004; Tichelman, 2003).

Zowel de Loherschans als het omgrachte perceel in Kaldenbroek zijn gelegen in een nat gebied en op beide terreinen groeide in historische tijden een vergelijkbare vegetatie (broekbos). De naam Loherschans is afgeleid van het Looyerven, het voormalige broekgebied waarin de schans lag. De benaming van Kaldenbroek is eveneens gedeeltelijk van haar natte omgeving afgeleid.

De buitenmaatse lengte en breedte van de Loherschans van Belfeld bedragen respectievelijk 90 en 60 meter; het binnenterrein meet ongeveer 70 x 45 meter. De vermoede schans in Kaldenbroek is

aanzienlijk kleiner met circa 45 x 50 meter. De gracht van de schans van Belfeld was ongeveer 1,75 meter diep en was vrijwel even diep als die in Kaldenbroek en ook de vullingen ervan zijn vergelijkbaar (veen- en plantenresten en kleibrokken). De breedte van de grachten van de Loherschans en de vermoede schans in Kaldenbroek zijn respectievelijk ongeveer vier en negen meter. Een breedte van slechts vier meter is erg smal indien de bedoeling is om elke confrontatie met aanvallers of belegeraars uit de weg te gaan. De gracht van de Belfeldse schans vertoonde centraal in de noordzijde een versmalling van circa 5 meter. De gracht was hier minder diep en waarschijnlijk markeerde deze versmalling de toegang naar het binnenterrein van de schans. De toegang tot het binnenterrein is ook na het in onbruik raken van de Loherschans blijven bestaan. De aaneengesloten gracht in Kaldenbroek was ook ongeveer vijf meter, maar is op een gegeven moment onderbroken door middel van een vaste verbinding met het omliggende land. De gracht van de Loherschans sloot aan op de Molenbeek van Belfeld. De gracht in Kaldenbroek werd door grondwater gevoed, maar het is onbekend of de Broekloop hier ook een rol in speelde. De ligging ongeveer 180 meter ten westen van de Broekloop roept in dit verband op zijn minst vragen op. Een aarden wal op het binnenterrein in Kaldenbroek kon niet worden aangetoond.

De opgraving van de Loherschans leverde nauwelijks grondsporen op het binnenterrein op. Het belangrijkste resultaat in dit opzicht zijn enkele langwerpige kuilen, die vermoedelijk het restant zijn van de funderingssleuven van één gebouw (mogelijk twee gebouwen). Het gebouw mat ongeveer 15 x 9 meter en stond centraal op het binnenterrein. Baksteengruis in deze sporen duidt op een bakstenen fundering. Het was reeds duidelijk dat ook op het omgrachte terrein in Kaldenbroek een bakstenen gebouw heeft gestaan op de ophoging van het terrein. De afmetingen van de bakstenen op beide plekken zijn vergelijkbaar: de breedte en dikte zijn respectievelijk circa 6 en 12 cm en de vermoedelijke lengte was 24 cm.

De opgraving van de Belfeldse schans leverde zo'n 1.500 aardewerkscherven en ruim 150 baksteenfragmenten op. Verder zijn er enkele bijzondere vondsten gedaan, zoals een wetsteen, een ijzeren hakmes, het ijzeren blad van een schep, een ijzeren hangslot, drie loden musketkogels en twee eikenhouten bijstelen. Opmerkelijk is dat vrijwel alle vondsten in de gracht zijn gevonden; vermoedelijk is dit materiaal vanuit het binnenterrein in de gracht gedumpt. Aan de hand van de vondsten kan worden gesteld dat de schans in de Tachtigjarige Oorlog heeft gefunctioneerd. In dit opzicht is een verwijzing uit 6 november 1642 typerend, waarin de pastoor van Belfeld en Tegelen wordt aangeboden om op de Loherschans te gaan wonen, omdat de pastorie van Belfeld was verwoest. Op een aantal voorwerpen zijn eigendomskenmerken ingekrast, een gebruik dat bekend is uit kloosters en militaire context. Soldaten of in elk geval een militair georganiseerde gemeenschap zullen er (tijdelijk) zijn verbleven. Mogelijk waren er huurlingen in tenten gehuisvest of vond huisvesting in ondiep gefundeerde structuren plaats, wat het karakter van het aardewerk en het vrijwel ontbreken van archeologische grondsporen zou verklaren. Een waterput is niet teruggevonden, maar die heeft zich vermoedelijk op het niet-opgegraven terreindeel bevonden.

Conclusie

Aan de rand van Lottum, bij het gehucht Houthuizen, ligt vermoedelijk een schans in de buitenbocht van een pleistocene Maasmeander. Op het terrein zijn inlandse eiken aangeplant, terwijl de begroeiing in het omringende gebied uit een broekbos bestaat. Het perceel was oorspronkelijk geheel omgracht. De gracht was bijna twee meter diep en vier meter breed en is nog steeds met water gevuld. Er is een vaste toegangsweg gemaakt door de gracht over een breedte van bijna vijf meter te dempen. Het is echter onbekend wanneer dit is gebeurd en of de vaste toegangsweg op de plek van de voormalige brug is aangelegd. De huidige toegangsweg ligt in de noordwesthoek van het omgrachte perceel, wat erop kan wijzen dat de gebruikers het

perceel noordelijker woonden. Het is onbekend in hoeverre dit te maken heeft met een snelle bereikbaarheid vanuit Lottum en/of Houthuizen en derhalve met de relatie tot deze plaatsen. Opmerkelijk is dat de rabatten op het omgrachte terrein gedeeltelijk zijn gedempt, terwijl ze in het omringende broekbos nog open liggen. Zij zijn onderbroken door de gracht. Voorafgaand aan de aanleg van de gracht kan het broekbos zijn ontgonnen, waarbij rabatten zijn aangelegd en het bijvoorbeeld voor een deel is omgezet in een hakhoutbos en/of weidegebied. Tijdens bescheiden graafwerkzaamheden op het terrein rond 1948 zijn resten van gedeeltelijk intact bakstenen muurwerk gevonden op een opgehoogde plek. De bakstenen zijn waarschijnlijk gebakken in een veldbrandoven. Er is veel baksteenmateriaal van het terrein verdwenen, maar desondanks is het duidelijk dat er een gebouw heeft gestaan dat al dan niet gedeeltelijk uit baksteen was opgetrokken. De ophoging kan zijn opgeworpen om daarop een gebouw op te richten, maar die kan echter ook als gevolg van de sloop zijn ontstaan. Het gebouw is voor 1804 gesloopt, maar wanneer is niet exact bekend.

Hoewel het aannemelijk is dat er een schans op het terrein heeft gelegen, kleven er enkele bezwaren aan deze interpretatie. Het is namelijk opvallend dat de vermoede schans in het verleden niet zo afgelegen lag en onbereikbaar was als voor schansen vaak het geval was. Het pad dat thans vlak langs het perceel loopt (het huidige Pieterpad), boog in het verleden enkele tientallen meters ervoor af naar het dekzandgebied. Een schans zou eerder veraf van het pad worden verwacht, zeker omdat er voor een ontoegankelijk broekbos gekozen was. Onderhavig perceel ligt weliswaar in een broekbos, maar frappant genoeg juist langs de gemakkelijk bereikbare randzone. Daardoor werd de belemmerende vegetatie van het natuurlijke broekbos nauwelijks benut. De vermoede schans ligt ook niet direct langs de Broekloop, waardoor dus ook geen optimaal gebruik kon worden gemaakt van deze waterloop om de grachten te vullen. Hierbij moet echter worden opgemerkt dat de afwatering van het gehele broekbos in de 19^e en 20^e eeuw is verbeterd door de aanleg van

ontwateringsgreppels en uitdieping en rechttrekken van beken en dat er geen onderzoek is gedaan naar mogelijke aftakkingen van de Broekloop die de gracht van extra water kunnen hebben voorzien. Tenslotte ligt het perceel zó dicht bij het hoger gelegen dekzandgebied (slechts zo'n vijftig meter verwijderd van de steilrand), dat aanvallers door de hogere ligging en optimale zicht het van daaruit juist gemakkelijk konden belegeren en er een aanval konden voorbereiden.

Het terrein ligt slechts ongeveer vijfhonderd meter ten noordwesten van het Huis Kaldenbroek en heeft tot minstens 1750 deel uitgemaakt van de goederen van dit Huis. Het is echter geheel onbekend of de vermoede schans en het gebouw gelijktijdig zijn, en wat het onderlinge verband was. Het perceel heeft op een gegeven moment zijn functie verloren en is bebost, maar de grachten zijn nooit gedempt. Daarom werd het halverwege de 20^e eeuw door een lokale bewoner opgemerkt, wat het begin zou vormen van dit artikel meer dan een halve eeuw later.

Besluit

Zoals zo vaak, werpen de resultaten van het onderzoek veel nieuwe vragen op. Enkele zijn:

- Wat is de gebruiksgeschiedenis van het perceel? Het gehucht Houthuizen dateert in elk geval uit 1403 en Lottum is van nog oudere datum. Welke van deze bewoners gebruikten het perceel en waarvoor of hebben de bewoners van beide plaatsen het perceel gebruikt?
- Is de interpretatie van een schans überhaupt wel juist? Zo ja, wat is de datering van de aanleg, gebruiks-/bloeiperiode en periode van verval? Om wat voor type schans gaat het dan? Waarom is bij de locatiekeuze van de schans dan niet optimaal gebruik gemaakt van het natuurlijke landschap?
- Het grondgebruik, de bodemopbouw en de diepte waarop intact muurwerk in de bodem is aangetroffen, wijzen erop dat de bodem

van het omgrachte terrein slechts in geringe mate is verstoord en de vindplaats vrij gaaf is. Is de vindplaats wel zo intact als ze lijkt: wat is de rol van de rabatten en het opgehoogde gedeelte binnen de vindplaats? Hebben zij de locatie verstoord of zijn zij juist van oudere datum?

- Is de huidige toegangsweg op de plek van de vermoedelijke oude brug aangelegd of is die verplaatst? Wanneer is dit gebeurd en waarom?
- In de directe omgeving van het terrein is van nature veel rivierklei afgezet, die als grondstof voor bakstenen kon worden gebruikt. Is op het terrein inderdaad een veldbrandoven aangelegd of zijn er enkel wat misbaksels in de fundering van een gebouw verwerkt? In opdracht van wie is het gebouw opgericht, wat is de gebruiksperiode? Waarom is het gebouw al voor 1804 gesloopt? Zijn de bakstenen hergebruikt? Is er een relatie met Huis Kaldenbroek? Kunnen er in de veldbrandoven stenen zijn gebakken voor dit Huis?

Omdat dit onderzoek verschillende vragen oproept, worden ook diverse manieren voorgesteld om ze te beantwoorden:

- een gravend archeologisch onderzoek (enkele proefputten/proefsleuven). Doordat de locatie in het veld nog exact zichtbaar is, hoeft dit onderzoek niet grootschalig te zijn.
- het digitale Actueel Hoogte Bestand (AHN). Met behulp hiervan kan onderzoek worden gedaan naar het opgehoogde deel, gebouwen op het terrein, de vorm en afmetingen van de gracht en rabatten op en buiten het perceel.
- een uitgebreid archiefonderzoek. Omdat het terrein van oudsher heeft toebehoord tot Huis Kaldenbroek, kan dit onderzoek zeer gericht plaatsvinden, bijvoorbeeld in het schepenbankarchief van Lottum. Voordeel is dat op deze manier geen schade wordt toegebracht aan het archeologisch erfgoed.
- onderzoek door middel van weerstandsmetingen. Op deze manier kunnen omvangrijke bodemverstoringen in kaart worden gebracht. Enkele personen kunnen in relatief korte tijd op die manier het hele

omgrachte terrein onderzoeken. Bijkomend voordeel is dat op deze manier geen schade wordt toegebracht aan het archeologisch erfgoed.

Hopelijk kan bij eventueel toekomstig onderzoek op het perceel (een deel van) deze vragen worden beantwoord. Tenslotte worden mensen die relevante informatie hebben met betrekking tot dit onderzoek, vriendelijk doch dringend verzocht contact op te nemen met de auteur:

X.C.C. van Dijk
Berkelstraat 16
5961 JL Horst

Figuren:

- 1- ligging van het onderzochte perceel op de huidige topografie. De steilrand die de laatpleistocene Maasmeander scheidt van het dekzandgebied is met een zwarte lijn weergegeven.
- 2- ligging van het onderzochte perceel op het kadastrale minuutplan uit 1832. De boorlocatie en de locatie van de profielopname zijn eveneens afgebeeld.
- 3-foto van de met water gevulde zuidgracht, gezien vanuit het oosten.
- 4- ligging van het perceel op de Tranchotkaart.

Literatuur:

- **Alberts, W. Jappe**, 1972. Geschiedenis van de beide Limburgen. Deel I en II. *Maaslandse Monografieën*. Koninklijke Van Gorcum & Comp. NV, Assen.
- **Bloemers, J.H.F.**, 1970a. Archeologische kroniek over de jaren 1969-1970, in: *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg* 107/108, Maastricht, p. 33-37.
- **Bloemers, J.H.F.**, 1970b. Grubbenvorst. in: *Nieuwsbulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 69, p. 139-140.
- **Flokstra, M.**, 2005. *Kastelen in het land van Kessel*. Venray, p. 236-253.
- **Glazema, P.**, 1948. Oudheidkundige opgravingen in door de oorlog verwoeste Limburgse Kerken, in: *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg* 84, Maastricht, p. 197-279.
- **Graatsma, B.G.**, 1993. Limburg 1802-1807: Landschap en vegetatie in kaart gebracht. De Tranchotkaart als historische informatiebron. *Natuurhistorisch Genootschap in Limburg*. Reeks XL, aflevering 2, Maastricht.
- **Habets, J.**, 1881, Découvertes d'antiquités dans le Duché de Limbourg, in: *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg*, Maastricht, p. 255.
- **Holwerda, J.H.**, 1924. *Geschiedkundige atlas van Nederland*. Oudheidkundige kaart van Nederland, p. 21.

- **Kasse, C.**, 1995. Quarternary environments, climate and man in the Netherlands. Field Guid. Quarternary Research Association Annual Field Meeting, The Netherlands, April 6-9th 1995, Vrije Universiteit, Amsterdam, p. 33-37.
- **Landesvermessungsamt Nordrhein Westfalen**, 1969. *Kartenaufnahme des Rheinlandes durch Tranchot und Von Müffling 1803-1820, schaal 1:25.000*. Landesvermessungsamt Nordrhein Westfalen, Bonn.
- **Lensen, H.**, 1954. *Uit Lottums historie*. Lottum, 1954.
- **Luys, W.**, 1985. Schansen, eens vluchtplaatsen voor de plattelandsbewoners tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648), in: *Heemkundevereniging Maas- en Swalmdal. Jaarboek 5*, Beesel, p. 108-132.
- **Luys, W.**, 1988. Het begin van de Spaanse Successie-oorlog (1701-1713). Een schans te Reuver aan de Maas. *Heemkundevereniging Maas- en Swalmdal. Jaarboek 8*, Beesel, p. 77-89.
- **Mialaret, J.H.A.** 1937. *De Monumenten van Geschiedenis en Kunst*, deel V: De Provincie Limburg, p. 65/66.
- **Renes, J.**, 1999. *Landschappen van Peel en Maas. Een toegepast historisch-geografisch onderzoek in het streekplangebied Noord- en Midden-Limburg*. Uitgeverij Eisma bv/Maaslandse Monografieën, Leeuwarden/Maastricht.
- **RijksArchief Limburg**, 1751. Christof van Wylick bevestigt betaling aan Co. Maj. Hispanien 550.000 Carolus gulden te betalen in vier termijnen. Schepenbank Lottum ev. nr. 3730, akte 16-2-1751. Maastricht.
- **RijksArchief Limburg**, 1856. Aankoop Leopold van Baexen van het Huis Caldenbroek. Familiearchief Van Moorsel, ev. nr. 315, Maastricht.
- **RijksArchief Limburg**, 1812. Koopakte 10 morgen door H. Lichtevelt van P. de la Marck, 10-7-1812. Familiearchief Van Moorsel, F. Lottum Kaldenbroek, ev. nr. 321. Maastricht.

- **RijksArchief Limburg**, 1820. Verkoop van P. de la Marck aan P. Schraven, Notariële akte Joseph Cornelius 1820, ev. nr. 160, Maastricht.
- **Rensch, Th. J. van**, 1986. Kalendarium van de geschiedenis van Horst, in: *Horster Historiën*. Stichting het Gelders Overkwartier, Horst, p. 243-245.
- **ROBAS/Topografische Dienst**, 1989. *Foto atlas Limburg*, schaal 1:40.000. ROBAS producties/Topografische Dienst, Den IJp/Emmen.
- **Steffens, A.**, 1888. *Geschiedenis der aloude Heerlijkheid en de Heeren van ter Horst in het land van Kessel*. Waterreus, Roermond.
- **Schotten, J.W.**, 2004. Archeologisch onderzoek naar de Loherschans te Belfeld, in: *Jaarboek 23*. Heemkundevereniging Maas- en Swalmdal, Beesel, p. 20-31.
- **Staring Centrum/RGD**, 1990. *Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000, blad 52 Venlo*. Stiboka/Rijks Geologische Dienst, Wageningen/Haarlem.
- **Stiboka**, 1975. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000; toelichting bij kaartblad 52 Oost Venlo*. Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.
- **Stoel, J.G.M.**, 1988. Sporen van de Romeinen in onze gemeente. *Jaarverslag van de Historische Werkgroep Arcen-Lomm-Velden 1987*. Velden, p. 9-14.
- **Stoel, J.G.M.**, 1995. *Arcen: De Heerlijkheid, de Heren en Huizen*. De Reiner van Gelre Stichting, Lomm, p. 31-42.
- **Stoepker, H.S.**, 1987. in: *Jaarverslag van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 1986*. Amersfoort, p. 174/175 en 178/179.
- **Stoepker, H.S.**, 1988. in: *Jaarverslag van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 1987*. Amersfoort.
- **Tichelman, G.**, 2004. *Archeologisch Onderzoek in het tracé van de Rijksweg 73-Zuid. Opgraving-Rijksweg 73-Zuid: DO-D1. Belfeld-Loherschans (Leygraafweg)* (met bijdragen van A. de Boer, S. Ostkamp en H. van Haaster).

- **Ubachs, P.J.H.**, 2000. Handboek voor de geschiedenis van Limburg. Maaslandse Monografieën 63, *Stichting Maaslandse Monografieën*. Hilversum.
- **Uitgeverij 12 Provinciën**, 2004. *Luchtfoto atlas Limburg*. Loodrechtfoto's provincie Limburg schaal 1:14.000, Landsmeer.
- **Uitgeverij ROBAS Producties**, 1989. *Historische Atlas Limburg. Chromotopografische Kaart des Rijks, schaal 1:25.000*. ROBAS Producties, Den IJp.
- **Vijver, Th.J.F.A. van der, P. Weijs & A. Verstralen**, 1980. *Noord-Limburgse Maasdorpen. Grubbenvorst, Lottum, Broekhuizen, Broekhuizenvorst en Ooijen. Historie en landschap in woord en beeld*. Uitgeverij Van Spijk BV, Venlo, p. 7-11, 36.
- **Vijver, Th.J.F.A. van der**, 1986. *Heierhoeven. Van 15e eeuwse ontginningsenclave naar eigen kerkgemeenschap*. Stichting Exploitatie Kapel Heierhoeve en de Buurtvereniging Heierhoeve in samenwerking met de Stichting Historische Kring Grubbenvorst-Lottum. Grubbenvorst, p. 18-21.
- **Vijver, Th.J.F.A. van der**, 1991. *St. Jan op Santfort. Het ontstaan en de belevenissen van een 15e eeuwse kapel in Grubbenvorst*. Stichting Historische Kring Grubbenvorst-Lottum, Grubbenvorst/Lottum, p. 19-20.
- **Wolters-Noordhoff Atlasproducties**, 1992. *Grote Historische Provincie Atlas Limburg 1837-1844, schaal 1:25.000*. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen, p. 33-34.

NIEUWE EN AANGEKONDIGDE PUBLICATIES

Nieuw

G.M.H. Lenssen, *Van Balthasar naar Baltussen. Deel 1. Genealogische weergave familie Baltussen.* Uitgegeven in eigen beheer door G.M.H. Lenssen, Horst 2006. Geniet, geïllustreerd, 44 pagina's. Helaas al uitverkocht!

Na eerdere publicaties over onder meer de Schadijkse Bossen (zie *Info LGOG* nummer 10) en Horst tijdens de Tweede Wereldoorlog (zie *Info LGOG* nummer 33), de familie Lenssen en de familie Lemmen-Verdellen heeft de heer G. Lenssen nu de familiegeschiedenis van zijn echtgenote te boek gesteld. Hij laat die in de achttiende eeuw beginnen met de geboorte van een zekere Balthasar Baltussen in Overloon. Onze contreien komen in beeld wanneer twee kleinzoons van Balthazar – Arnold en Leonard – zich in de eerste helft van de negentiende eeuw vestigen als landbouwers in Meterik. De auteur heeft de vele feitelijke gegevens geïllustreerd met kopieën van bidprentjes, huwelijksakten, pachtovereenkomsten en overlijdensakten.

Vooraf de nazaten van Balthasar Baltussen zullen belang stellen in het boekje. Hier en daar bevat het ook aanknopingspunten voor de in de lokale geschiedenis geïnteresseerde lezer. Zo is er enige aandacht voor De Kleijnhof, de inmiddels verdwenen boerderij die Arnold Baltussen in de eerste helft van de negentiende eeuw overnam van zijn schoonvader. Verder mogen we uit het feit dat Arnold maar liefst 22 jaar, van 1851 tot 1873, gemeenteraadslid was wellicht afleiden dat hij tot de maatschappelijke bovenlaag behoorde. Het verder uitdiepen van dergelijke gegevens zou de publicatie voor een breder publiek aantrekkelijker hebben gemaakt. Wellicht iets voor een vervolg?

Stichting Werkgroep Oud America (samenstelling), *America in oude foto's en ansichten*. Uitgegeven door Europese bibliotheek, Zaltbommel 2006. ISBN 90 288 3766 3. Gebonden, zonder paginanummering, geïllustreerd. Prijs 15 euro. Verkrijgbaar bij: Oudheidkamer De Moeëk, Pastoor Jeukenstraat 10 (op zaterdagmiddag van 13.30-15.30 uur), bij Hay Mulders (Kerkbosweg 6, tel. 077-4641949), bij Ine Derks-Haegens (Past. Jeukenstraat 5, tel. 077 4641609) en bij Spar Van de Beuken in America.

Na *Van 16 naar America* in 1991 doet Stichting Werkgroep Oud America nu voor de tweede maal via de uitgave van een boek van zich spreken. Aanleiding is het 25-jarig bestaan van de werkgroep. Ditmaal is gekozen voor een fotoboek volgens het beproefde stramien van "... in oude ansichten": 76 "liggende" bladzijden op A5-formaat, met op elke bladzijde een foto met daaronder een kort bijschrift. De nadruk ligt daarbij op de periode na de Tweede Wereldoorlog. Van de 76 foto's dateren er 63 van na 1945 en zelfs zeventien van na 1980. Een belangrijk deel van de foto's is gewijd aan het zeer rijke verenigingsleven in America. Anders dan vaak bij dit soort uitgaven het geval is, zijn de samenstellers er in geslaagd de namen van nagenoeg alle afgebeelde personen te achterhalen. Voor menig inwoner van het Peeldorp zullen deze foto's een feest der herkenning zijn. Voor niet-Americanen zijn de dorpsgezichten zeker zo interessant. Die tonen aan dat zelfs een betrekkelijk klein dorp als America in de afgelopen decennia op bepaalde plekken onherkenbaar is veranderd.

Wanneer je, zoals de Stichting Werkgroep Oud America, beschikt over een collectie van maar liefst vierduizend foto's waarvan je slechts twee procent kunt publiceren, is selecteren altijd moeilijk. Duidelijk is dat de samenstellers zich met hun keuze voor voornamelijk groepsfoto's en dorpsgezichten op een breed publiek hebben gericht. Ze hopen, zoals ze in de inleiding schrijven, dat de afbeeldingen verhalen zullen losmaken. Met een aantal zal dat zeker

lukken. Daarbij valt bijvoorbeeld te denken aan de jaren-zestig-foto waarop tientallen recreanten zich niets aantrekken van het bordje “Verboden te zwemmen” bij de zandafgraving waar later Bos en Strand en nog later Meerdal zou ontstaan. En de foto van de schooltandarts met zijn assistente voor de schooltandartswagen zal ongetwijfeld niet alleen bij inwoners van America angstaanjagende herinneringen opwekken ...

Aangekondigd

Nel Verstegen-Maessen, *De Sevenumse scholen, drie en een halve eeuw onderwijs in Sevenum*. Uitgegeven door Heemkundevereniging Sevenum, verschijning 22 oktober 2006. Gebonden, geïllustreerd, 216 pagina's. Prijs 24,50 euro, bij voorinschrijving 19,50 euro. Inschrijving is tot 15 september mogelijk door een berichtje te sturen (met naam en adres) naar A. Kwaaitaal, Maasbreeseweg 24, 5975 BP Sevenum of per e-mail: anskwaaitaal@home.nl en tegelijkertijd € 19, 50 over te maken op rekeningnummer 1333 04 760 t.n.v. Ans Kwaaitaal, inz. Spinninghe o.v.v. "De Sevenumse scholen". Afhalen is mogelijk op 22 oktober in De Wingerd (Maasbreeseweg 2, Sevenum) en daarna op maandagavond in de locatie van de Heemkundevereniging (Mgr. Evertsstraat 11, Sevenum). Voor toezending per post 4 euro extra overmaken voor verzendkosten.

In de bekende reeks Spinninghe presenteert Heemkundevereniging Sevenum op 22 oktober een nieuw deel over 350 jaar onderwijs in Sevenum. De eerste aanwijzing in het gemeentearchief dat in Sevenum school werd gehouden dateert uit 1650. Locatie was de benedenverdieping van het toenmalige raadhuis. Onder het achttiende-eeuwse Pruisisch bewind werd het onderwijs aanzienlijk verbeterd. Schoolmeesters werden officieel benoemd en schoolplicht, schoolreglement en overheidsinspecties deden hun intrede. In de negentiende eeuw kwamen er nieuwe wetten en regels: de opleiding van onderwijzers werd ter hand genomen, hun salaris werd aanzienlijk verbeterd en er kwamen voorschriften voor de inrichting van het schoollokaal. In die tijd was Jan Caspar Poell 55 jaar lang onderwijzer in Sevenum (1797-1852). Vanaf 1857 werd de financiering van het onderwijs steeds meer een taak van de gemeente. Vóór 1857 was slechts één onderwijzer aangesteld, soms had deze een assistent die hij uit eigen zak moest betalen. In 1857 werd bepaald dat per honderd scholieren één onderwijzer benoemd kon worden en voor elke vijftig leerlingen daarboven een extra

hulponderwijzer. In 1864 kreeg Sevenum een nieuw schoolgebouw. Dertig jaar later was deze school al weer te klein en werd er weer een nieuwe school gebouwd. Deze school is bij velen nog bekend als de oude jongensschool. Vóór 1900 had Sevenum slechts één school, maar na 1900 zou het aantal scholen in zowel Sevenum als de kerkdorpen Kronenberg en Evertsoord flink toenemen.

Naast de verschillende kleuterscholen en de lagere scholen wordt in dit boek ook het huishoudonderwijs uitgebreid beschreven. In 350 jaar is er op onderwijsgebied erg veel veranderd en de leerlingen varen er wel bij. De vroegere lagere school, die lange tijd eindonderwijs was voor de meeste kinderen, werd voor steeds meer leerlingen een basis voor het voortgezet onderwijs. In het laatste hoofdstuk worden de veranderingen na de wet op het basisonderwijs van 1985 onder de loep genomen. Tevens komt openbare jenaplanschool De Krullevaar aan bod.

Bij ieder hoofdstuk worden de schoolgebouwen beschreven voorzien van foto's en plattegronden, het onderwijzend personeel, de vakken waarin onderwezen werd, het reilen en zeilen op school, de schoolgezondheidszorg, het schoolbestuur en de buitenschoolse activiteiten. In bijlagen wordt aandacht besteed aan het veranderde lees-, schrijf- en rekenonderwijs. Aan de hand van afbeeldingen worden diverse methoden vanaf de achttiende eeuw beschreven.

Ook voor Horstenaren is dit boek interessant omdat Sevenum en Horst in de jaren 1800-1836 één gemeente vormden. Er worden dan ook regelmatig onderwijskundige zaken die betrekking hebben op Horst in beschreven.

Wim Moorman

BESTUUR LGOG KRING TER HORST

Voorzitter: De heer drs. M.P.G.M. van den Munckhof
Harrie Driessenstraat 3, 5961 TT Horst. Telefoon (077) 398 1833
E-mail: vdmunckhof@gmx.net

Vice-voorzitter: De heer drs. W.J. Moorman
Meterikseweg 153, 5961 CV Horst. Telefoon (077) 398 1606
E-mail: wim.moorman@wanadoo.nl

Secretaris: De heer P.J.T. Vissers
Hertog Willemlaan 16, 5961 TK Horst. Telefoon (077) 398 4140
E-mail: dvissersgeurts@hetnet.nl

Penningmeester: De heer P. Jakobs
De Pelslap 7, 5961 LP Horst. Telefoon (077) 398 5242
E-mail: peter.jakobs@hetnet.nl

Lid: De heer drs. X.C.C. van Dijk
Berkelstraat 16, 5961 JL Horst. Telefoon (077) 465 4354
E-mail: x.van.dijk@raap.nl

Lid: Mevrouw M.E.A.P. Huijs-Oostveen
Molenveldweg 27, 5975 AH Sevenum. Telefoon (077) 467 2299
E-mail: m.huys-oostveen@home.nl

Lid: De heer ing. P.J.M. Jakobs
Gastendonkstraat 15, 5961 JW Horst. Telefoon (077) 398 6873
E-mail: pieter@delocht.nl

* Tot slot

Wist U dat het LGOG-gezinslidmaatschap slechts 7,40 euro kost? Het gezinslid is verder gewoon lid, maar de post ontvangt men slechts eenmaal per adres.

Opgave van een gewoon lid of een gezinslid is mogelijk op de website van het LGOG (www.lgog.nl) of door een briefkaartje te sturen aan LGOG, Postbus 83, 6200 AB Maastricht.

Kopij voor de volgende aflevering van *INFO LGOG Kring Ter Horst* (nummer 36, maart 2007) kunt u inzenden tot 1 februari 2007 naar het redactieadres: Meterikseweg 153, 5961 CV Horst. Telefoon (077) 398 1606. E-mail: wim.moorman@wanadoo.nl